

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

โดย

วีระ อินพันทัง

ดร. ต้นข้าว ปาณินท์

ดร. อภิรดี เกษมสุข

ดร. ไซติมา จตุรวงศ์

มีนาคม 2549

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

**โครงการ โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม**

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

โดย

วีระ อินพันทัง

ดร.ต้นข้าว ปาณินท์

ดร. อภิรดี เกษมสุข

ดร. โชติมา จตุรวงศ์

มีนาคม 2549

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ในชุดโครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย - ไท
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

ผู้วิจัย

วีระ อินพันทัง

ดร. ดันข้าว ปาณินท์

ดร. อภิรดี เกษมสุข

ดร. โชติมา จตุรวงศ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

ชุดโครงการ : ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท :
คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น

หัวหน้าชุดโครงการ : อรศิริ ปาณินท์

โครงการวิจัยย่อย 1 : โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ที่ปรึกษาโครงการ : ทวี สว่างปัญญางกูร

คณะผู้วิจัย : วีระ อินพันทัง
ดร. ต้นข้าว ปาณินท์
ดร. อภิรดี เกษมสุข
ดร. ไซติมา จตุรวงศ์

ผู้ช่วยวิจัย : สุภาวดี เชื้อพราหมณ์
ศศิธร คล้ายชม

แหล่งที่วิจัย : จังหวัดเพชรบุรี ประเทศไทย
จังหวัดเตียนเบียนและจังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม

จำนวน : 285 หน้า

ปีที่วิจัย : 2545 - 2548

คำนำ

โครงการวิจัย “โลกของชาวไทดำ : ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม” เป็นหนึ่งในชุดโครงการทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส) ภายใต้ชื่อโครงการ “ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” โดยมีศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ เมธีวิจัยอาวุโส สกว. เป็นหัวหน้าชุดโครงการ ประกอบด้วย ศึกษาศาสระเกี่ยวกับชนกลุ่มชาติพันธุ์ไท 6 กลุ่ม ได้แก่ ไทดำ ไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ ลาว และไทยมุสลิม

โครงการนี้เป็นโครงการวิจัยต่อเนื่อง 3 ปี (2545-2548) ที่มุ่งศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างไทดำในไทยกับในเวียดนาม ชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่แยกแตกจวนชานเซ็นไปอยู่คนละทิศคนละทางเป็นเวลานานนับร้อยปีมาแล้ว คำถามที่น่าสนใจคือ ชนกลุ่มผู้ซึ่งได้ชื่อว่าจะสามารถรักษาวรรณธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่นทั้งสองถิ่นนี้อยู่กันอย่างไรในปัจจุบัน มีสิ่งใดที่ยังคงเหมือนกันอยู่ และมีสิ่งใดที่ปรับเปลี่ยนจนแปลกแยกกันไป

คณะผู้วิจัยหวังว่า ผู้สนใจจะสามารถค้นหาคำตอบ โดยเฉพาะประเด็นด้านสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำได้ในงานวิจัยนี้

คณะผู้วิจัย

มีนาคม 2549

กิตติกรรมประกาศ

ตลอดช่วงระยะเวลา 3 ปี ของการดำเนินงานโครงการวิจัย"โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม" ได้รับการอนุเคราะห์จากบุคคลหลายท่าน ยังผลให้งานวิจัย ลุล่วงไปด้วยดี ที่ควรแก่การกล่าวนามไว้ในที่นี้คือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ เมธีวิจัยอาวุโส สกว.ได้บรรจุเข้าเป็นหนึ่งในชุดโครงการทุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย อาจารย์ทวี สว่างปัญญางกูร ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาชนกลุ่มไท กรุณารับเป็นที่ปรึกษาโครงการ ทั้งยังอนุเคราะห์อักษรคอมพิวเตอร์ ภาษาไทดำและเวียดนามที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยตัวท่านเองมาให้ใช้ เติมความสมบูรณ์ให้กับงานวิจัยนี้ ในจำนวนนี้รวมถึงผู้อนุเคราะห์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ ยิ่งได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์มนู อุดมเวช อาจารย์ดร. ภัทธิตยา ยิมเรวัต อาจารย์ณอม คงยิ้มละมัย และผู้อ่านผลงานวิจัย รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ จันทวิลาสวงศ์ บุคคลที่กล่าวนามข้างต้นคือหัวใจของความสำเร็จ ในงานวิจัย ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ โอกาสนี้ และขอขอบพระคุณเป็นพิเศษต่อศาสตราจารย์คำจอง นักวิชาการชาวเวียดนามเชื้อสายไทดำ ผู้เขียนหนังสือ *Người Thái ở Tây Bắc Việt Nam* (คนไทในพายุพ ของเวียดนาม) ในการสละเวลาให้คณะผู้วิจัยได้พูดคุยซักถามที่ฮานอยอย่างเป็นกันเอง

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยท่าช้าง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองปรัง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองชุมพล ในการให้ความช่วยเหลือนำทางสำรวจหมู่บ้านไทดำอย่างปรูโปร่ง เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานประจำเมืองเซินลา ในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับไทดำในเวียดนามเป็นอย่างดี และขอขอบคุณอย่างสุดซึ้งต่อชาวไทดำทุกๆท่านทั้งในไทยและในเวียดนาม ในการต้อนรับพวกเราด้วยความอบอุ่น สละเวลาร่วมพูดคุย สละความเป็นส่วนตัวให้เข้าไปศึกษาภายในที่อยู่อาศัย อันนำมาซึ่งข้อมูลมากมายที่บรรจุอยู่ในงานวิจัยนี้

บทคัดย่อ

งานวิจัยเกี่ยวกับไทดำในไทยและในเวียดนามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำทั้งสองแหล่ง ความจริงแล้วไทดำในไทยเป็นชนกลุ่มเดียวกับไทดำในเวียดนาม ผู้ซึ่งตั้งหลักแหล่งอยู่ที่แคว้นแคว้นสิบสองจุไทยมานานนาน พวกเขาถูกพรากจากแผ่นดินแม่เพราะภัยสงครามตั้งแต่สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทดำทั้งสองแหล่งจึงเป็นผู้ร่วมรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดียวกันและต่างก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ธำรงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่น

สาระของงานวิจัยมุ่งศึกษาครอบคลุมประเด็นสำคัญ 4 ประการ คือ โลกทัศน์ของผู้คน การตั้งถิ่นฐาน บ้าน(หมู่บ้าน) และเรือน วิธีการศึกษาเน้นการสำรวจเป็นหลัก โดยมีจังหวัดเพชรบุรีเป็นศูนย์กลางของพื้นที่ศึกษาในไทย สำหรับในเวียดนามนั้นศูนย์กลางของพื้นที่ศึกษาอยู่ที่จังหวัดเตียนเบียน

ผลการศึกษาปรากฏว่า เมื่อแรกที่ไทดำลงหลักปักฐานในไทย วัฒนธรรมการปลูกสร้างจากแผ่นดินแม่ได้รับการสานต่ออย่างเต็มรูปแบบ พวกเขาตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเรือนเหมือนกับที่เคยทำในถิ่นเดิม แม้ว่าภูมิลักษณะถิ่นฐานแบบที่ราบในไทยจะมีลักษณะแตกต่างออกไปก็ตาม กาลต่อมากการพัฒนาคลี่คลายจึงค่อยๆดำเนินไป โดยมีกระแสวัฒนธรรมหลักของคนไทยเป็นแม่แบบ ขณะที่ไทดำในเวียดนามยังคงสืบทอดการตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านแปงเรือน ณ เบื้องหุบเขาอันเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ เป็นประจักษ์พยานยืนยันให้เห็นการหลอมรวมพลัทธิธรรมชาติและวิถีชีวิตไว้ในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม มีสัญญาณการเปลี่ยนแปลงที่แสดงว่าอิทธิพลจากวัฒนธรรมกระแสหลักของเวียดนามกำลังไหลเข้าเจือปนวิถีการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวเวียดนามให้คล้อยตาม ก็เป็นไปได้ว่า ลักษณะเฉพาะของไทดำจะค่อยๆสูญหายไปตามลำดับ ถึงวันนั้นแล้ว ชาวไทดำจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่รักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่นอีกหรือไม่

ABSTRACT

This research is a comparative study on living environments between the Black Tais in Thailand and in Vietnam. The Black Tai in Thailand, in fact, is of the same ethnic group to the Black Tai who had long lived and still live in the north-west of Vietnam. They had migrated from their homeland to Thailand because of historical circumstances at the early period of Rattanakosin. Many scholars have suggested that the Black Tais of these two locations share the same cultural roots and are able to maintain their original culture within the dynamics of the contemporary world.

The research's studies cover four main issues: the people's world views, settlements, villages and houses. Site survey was the main research method. This was carried out on a number of settlements, in Thailand mainly being those villages located in Phetchaburi, and in Vietnam being those located around the province of Dien Bien.

It was found that when the Black Tai had first settled in Thailand, traditional settlement forming and house building were fully carried out, as similar to those done in Vietnam and despite of the geographical differences between the two countries' settlement locations. Gradually, this has been changed, due to the influence of Thai culture. While the Black Tai in Vietnam still maintains their traditional valley settlement forming and house building, which clearly indicate the symbiosis between the power of nature and the way of life, changes are imminent, however. Vietnamese culture has already started to distinctively influence the characteristics of the Black Tai's living environments. This indicates that their living identities are gradually disappearing. In the future, would the Black Tais be the strong cultural conservationist as they used to be?

สารบัญ

คำนำ	3
กิตติกรรมประกาศ	4
บทคัดย่อ	5
ABSTRACT	6

ตอนที่ 1 ปฐมบท

บทที่ 1 บทนำ	21
1.1 ความเป็นมาของโครงการ	21
1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย	23
1.3 แหล่งพื้นที่ศึกษา	24
1.4 กรอบแนวคิด	25
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย	26
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	27
1.7 นิยามศัพท์	28

ตอนที่ 2 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทย

บทที่ 2 โลกทัศน์ไทดำในไทย	31
2.1 การแต่งกาย	31
2.2 ประวัติศาสตร์	32
2.3 ลักษณะทางสังคมและการปกครอง	34
2.4 ลักษณะครอบครัว	36
2.5 ความเชื่อ	37
2.6 ชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี	43
บทที่ 3 ถิ่นฐานไทดำในไทย	55
3.1 หลักแหล่ง	55
3.2 ประวัติศาสตร์การอพยพสู่สยาม	58
3.3 ภูมิลักษณะท้องถื่น	61
3.4 ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน	65
บทที่ 4 บ้านไทดำในไทย	71
4.1 ลักษณะของบ้านไทดำ	71
4.2 องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก	72
4.3 ถนนหนทาง/เส้นทางสัญจรภายในบ้าน	78
4.4 สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในอาณาบริเวณรั้ว	80

บทที่ 5	เรือนไทดำในไทย	91
5.1	รูปลักษณะเรือน	92
5.2	เรือนแห่งชีวิต	109
5.3	อัตลักษณ์เรือนไทดำ	117

ตอนที่ 3 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในเวียดนาม

บทที่ 6	โลกทัศน์ไทดำในเวียดนาม	129
6.1	การแต่งกาย	129
6.2	ประวัติศาสตร์	130
6.3	ลักษณะทางสังคมและการปกครอง	132
6.4	ลักษณะครอบครัว	135
6.5	ความเชื่อ	136
6.6	ชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี	142
บทที่ 7	ถิ่นฐานไทดำในเวียดนาม	153
7.1	หลักแหล่ง	153
7.2	ประวัติศาสตร์ชนชาติ	157
7.3	ภูมิลักษณะท้องถิ่น	160
7.4	ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน	163
บทที่ 8	บ้านไทดำในเวียดนาม	173
8.1	ลักษณะของบ้านไทดำ	173
8.2	องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก	175
8.3	ถนนหนทาง/เส้นทางสัญจรภายในบ้าน	180
8.4	สิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในอาณาบริเวณกลุ่มรั้ว	184
บทที่ 9	เรือนไทดำในเวียดนาม	191
9.1	รูปลักษณะเรือน	191
9.2	เรือนแห่งชีวิต	201
9.3	อัตลักษณ์เรือนไทดำ	211

**ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม
ที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทยกับในเวียดนาม**

บทที่ 10 การเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำ	221
10.1 โลกทัศน์ไทดำ	221
10.2 ที่นันทไทดำ	226
10.3 บ้านไทดำ	231
10.4 เรือนไทดำ	237
 บทที่ 11 การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำ	 243
11.1 การเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ไทดำ	243
11.2 การเปลี่ยนแปลงในที่นันทไทดำ	245
11.3 การเปลี่ยนแปลงในบ้านไทดำ	248
11.4 การเปลี่ยนแปลงในเรือนไทดำ	252

ตอนที่ 5 ปัจจัยบท

บทที่ 12 บทสรุป	261
12.1 บทนำ	261
12.2 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทย	262
12.3 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในเวียดนาม	266
12.4 ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทยกับในเวียดนาม	270
12.5 บทสรุป	274

สารบัญรูป

บทที่ 1	บทนำ	21
รูป 1.1	เรือนไทดำบริเวณ "บ้านโชน" เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ	22
รูป 1.2	สภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ บ้านดอนขวาง	24
รูป 1.3	เหมืองทอดแหขนานทางเข้าสู่บ้านแจกันที่เห็นลิบๆอยู่ปลายทาง	25
บทที่ 2	โลกทัศน์ไทดำในไทย	31
รูป 2.1	การแต่งกายแบบประเพณีของหญิงไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	31
รูป 2.2	ศาลผีบ้านของหมู่บ้านไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	38
รูป 2.3	เสาผีเรือนภายในห้องผีเรือน	39
รูป 2.4	ศาลผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี บ้านแม่ประจันต์ จังหวัดเพชรบุรี	39
รูป 2.5	กะเบเตาไฟภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	39
รูป 2.6	เตาแกะสลักจากไม้ ภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี	41
รูป 2.7	เตาไม้มักจะแขวนไว้เหนือเสาเอก ในอดีตเสาเอกมักจะอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้กับกะเบเตาไฟภายในเรือน	41
รูป 2.8	จิ้งหรีด	42
รูป 2.9	พิธีเสนดั่งบั้งหน่อ	43
รูป 2.10	พิธีเสนดั่งบั้งหน่อ	43
รูป 2.11	พิธีปาดตง	46
รูป 2.12	"คอน" หรือ ลูกช่วง	46
รูป 2.13	การประดับเรือนแล้วของผู้ตายชายไทดำ	51
รูป 2.14	เสาที่ตกแต่งด้วยบายไม้ เลื้อยของผู้ตายและภรรยา รวมทั้งนกฟางสำหรับให้ผู้ตายขึ้นกลับเมืองแถว	51
รูป 2.15	เรือนแก้วหรือวิมาน	52
รูป 2.16	ตาเหลวที่ปักไว้หน้าประตูรั้วบ้าน	52
รูป 2.17	ตาเหลวที่เสาใกล้บันไดขึ้นเรือน	52
บทที่ 3	ถิ่นฐานไทดำในไทย	55
รูป 3.1	เรือนไทดำบ้านหนองชุมพล มีภูเขาอีโก้เป็นฉากหลัง	56
รูป 3.2	แผนที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	57
รูป 3.3	แผนที่จังหวัดในภูมิภาคตะวันตกที่มีชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น	61
รูป 3.4	ถิ่นฐานไทดำ ตำบลห้วยท่าช้าง จังหวัดเพชรบุรี	63
รูป 3.5	แผนที่จังหวัดเพชรบุรี แสดงที่ตั้งของบ้านไทดำ	64

รูป 3.6	ภาพถ่ายทางอากาศ บ้านหนองเข้	66
รูป 3.7	ทิวทัศน์ทุ่งนารอบบ้านหนองเข้	67
รูป 3.8	ทิวทัศน์บ้านห้วยท่าช้าง	68
รูป 3.9	ทิวทัศน์ทุ่งนา บ้านหนองเข้	68
รูป 3.10	ทุ่งนาล้อมรอบบ้านกวย	69
รูป 3.11	ทุ่งนาและดงตาลบ้านกวย อันเป็นสภาพแวดล้อมที่เป็นลักษณะเฉพาะของถิ่นไต่ดำ เพชรบุรี	69
รูป 3.12	เรือนไต่ดำ บ้านหนองชุมพล	70
บทที่ 4	บ้านไต่ดำในไทย	71
รูป 4.1	ภาพบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี มองจากถนนเลียบคลองชลประทาน ด้านทิศตะวันตก	71
รูป 4.2	ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านหนองเข้เปรียบเทียบกัน 4 ช่วงเวลา ปี พ.ศ. 2496, 2519, 2523 และ 2537	72
รูป 4.3	กลุ่มเรือนไต่ดำของยายแดง แซ่ม้อย บ้านก่อ ตำบลหนองปร่ง อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี	73
รูป 4.4	ป้ายแสดงทางไปที่ทำการของสถานที่ราชการต่างๆ ตั้งอยู่บนถนนสายหลักในตำบลหนองปร่ง	74
รูป 4.5	ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านห้วยท่าช้าง ตำบลหนองปร่งตั้งอยู่บริเวณแยกจุดตัดระหว่างถนนที่เข้าจากคลองชลประทาน และถนนสายรองกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ในบ้าน	74
รูป 4.6	ศาลาริมทางด้านทิศเหนือบ้านหนองเข้	74
รูป 4.7	ศาลาประชุมลูกบ้านของบ้านหนองเข้	74
รูป 4.8	ร้านค้าย่อยในบ้านห้วยท่าช้าง, ร้านค้าย่อยตั้งอยู่บนถนนสายหลักในตำบลหนองปร่ง, และร้านค้าย่อยในบ้านหนองเข้	75
รูป 4.9	ที่รับซักรีดผ้าในบ้านหนองเข้	75
รูป 4.10	ศาลผีของบ้านหนองเข้ได้ มีสองศาล และมีศาลาเล็กอยู่ภายในบริเวณด้วย ตัวพื้นลานของศาลเป็นลานคอนกรีตและมีชาวบ้านนำพืชผลทางการเกษตรมาตากแดดให้แห้งอยู่เสมอ เมื่อไม่มีการใช้งาน	76
รูป 4.11	ป่าแสวแห่งหนึ่งในตำบลหนองปร่ง เป็นป่าแสวของบ้านหนองเข้	77
รูป 4.12	ผังบ้านหนองเข้	79
รูป 4.13	ถนนสายหลักที่เข้ายังตำบลหนองปร่งแยกออกมาจากถนนเพชรเกษม	78
รูป 4.14	ถนนสายหลักสายหนึ่งของบ้านห้วยท่าช้าง	78
รูป 4.15	ถนนดินสายหนึ่งในบ้านหนองเข้	78
รูป 4.16	ทางดินเชื่อมกลุ่มเรือนกลุ่มหนึ่งในบ้านหนองเข้	80
รูป 4.17	ลักษณะรั้วที่ทำมาจากไม้ไผ่รวก บ้านห้วยท่าช้าง	81

รูป 4.18	ชาวบ้านกำลังเก็บยอดมะขามจากรั้วมะขามในบ้านห้วยท่าช้าง	81
รูป 4.19	แสดงภาพประตูรั้วที่ปิดและเปิดโดยมีทางตาลเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก	82
รูป 4.20	ภาพแสดงองค์ประกอบในอาณาเขตเรือนไทดำหลังหนึ่งตั้งอยู่ในบ้านหนองเข้	84
รูป 4.21	เล้าข้าวแห่งหนึ่งในบ้านก่อ	85
รูป 4.22	ไก่ที่เลี้ยงไว้ได้ถุ่นเรือนตาแหลมในบ้านก่อ	85
รูป 4.23	ส้วมบ้านตาแหลม บ้านก่อ ตำบลหนองปรังสร้างอยู่ระหว่างเรือนไม้เสาสูงเดิม และเรือนก่ออิฐถือปูนใหม่ที่สร้างให้ลูกชาย	86
รูป 4.24	โรงเก็บแฉกแห่งหนึ่งในบ้านก่อ	86
บทที่ 5	เรือนไทดำในไทย	91
รูป 5.1	เรือนทรงกระดองเต่าจำลองขนาดเท่าจริง ณ ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเพชรบุรี	91
รูป 5.2	เรือนทรงกระดองเต่าแห่งบ้านแม่ประจันต์	93
รูป 5.3	เรือนทรงกระดองเต่าบ้านโชน ตำบลสระยายโสม อำเภอบัวชุม สุพรรณบุรี	93
รูป 5.4	บ้านไทดำที่จังหวัดเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ.2410 ล้วนเป็นเรือนทรงกระดองเต่าวางหันหลังคาไปในแนวเดียวกัน	95
รูป 5.5	ภาพแสดงการวางทิศทางขวางตะวันของเรือนไทดำ	96
รูป 5.6	เรือนไทดำปลูกสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่นโดยล้วน	98
รูป 5.7	บ้านสระยายโสมเมื่อ พ.ศ.2513 มีทั้งทรงกระดองเต่าแบบเดิม เรือนทรงไทย เรือนทรงปั้นหยา	100
รูป 5.8	เรือนไทดำที่พัฒนาคัดลอกไปใช้หลังคาเป็นระนาบตรง ที่บ้านกวย	101
รูป 5.9	เรือนไทดำที่ปรับมาใช้หลังคาจั่วทรงจอมแหแบบเรือนไทยที่จังหวัดสุพรรณบุรี	103
รูป 5.10	เรือนทรงไทยของชาวไทดำ บ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี	105
รูป 5.11	เรือนหลังคาทรงมนิลา หรือ เรือนทรงฝรั่งของชาวไทดำ บ้านหนองเข้	108
รูป 5.12	เล้าข้าว หลังคาทรงมนิลา	108
รูป 5.13	เรือนไทดำที่มีแบบอย่างผสมผสานทั้งทรงไทย ทรงลาว และทรงฝรั่งที่บ้านดอนขวาง	108
รูป 5.14	ผังพื้นและรูปตัดแสดงการจัดพื้นที่บนเรือนแบบแผนดั้งเดิม	111
รูป 5.15	ผังพื้นเรือน	113
รูป 5.16	ภายในเรือนทรงไวซึ่งความโล่ง ไม่นิยมกันห้อง เว้นแต่ห้องผีเท่านั้น	113

รูป 5.17	เรือนไทดำบ้านแม่ประจันต์ ขยายจากเรือนเดี่ยวเป็นเรือนหมู่	114
รูป 5.18	ผังหลังคา แสดงลักษณะเรือนจั่วเดี่ยว เรือนจั่วแฝด และเรือนหลายจั่ว	115
รูป 5.19	กะล่อห้องในเรือนไทดำ บ้านหนองชุมชน	116
รูป 5.20	ชอกุดเหนือจั่วเรือนไทดำ อันเป็นต้นแบบของชอกุดในเรือนจำลองหลายแห่ง	119
รูป 5.21	ชอกุดเหนือจั่วเรือนไทดำแบบต่างๆ	119
รูป 5.22	เรือนไทดำ บ้านหนองชุมพล ดำรงลักษณะธรรมชาติของสิ่งปลูกสร้าง	120
รูป 5.23	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ที่ยังคงร่องรอยขวานตากไถบนผิวไม้	121
รูป 5.24	ชั้นโลชั่นเรือนไทดำที่บ้านกวย มีการแต่งแม่ชั้นโลให้โค้งแอ่นเล็กน้อย	123
รูป 5.25	รูปตัดเรือนตามยาว ไม่มีไขว่ขาเปียพาดทแยงยึดโครงหลังคา	123
รูป 5.26	กวางตุบที่หลังคาด้านสกัด ใช้ไม้ไผ่รวก 5-6 ลำ มัดรวมกันดัดโค้ง	124
บทที่ 6	โลกทัศน์ไทดำในเวียดนาม	129
รูป 6.1	การแต่งกายแบบประเพณีของชาย-หญิงไทดำ ในประเทศเวียดนาม	129
รูป 6.2	การแต่งกายแบบประเพณีของหญิงไทดำ	130
รูป 6.3	หญิงไทดำสวมใส่เสื้ออย่างประเพณีเดิมแต่ตัดเย็บด้วยผ้าสีสดใส และโพกผ้าเปียวที่ศีรษะ	130
รูป 6.4	ศาลผีบ้านบ้านก้อมี ประเทศเวียดนาม	137
รูป 6.5	เสาผีเรือนพร้อมด้วยบักน้ำเต้าตง(ขวดน้ำ)และคันไถภายในห้องผีเรือน	137
รูป 6.6	ห้องใต้	137
รูป 6.7	กะล่อห้อง	137
รูป 6.8	กะล่อห้องที่ยกขึ้นเป็นชั้นลอย	138
รูป 6.9	เชื่อนเซ หรือ เชื่อนง	138
รูป 6.10	ก้อนเส้าและกะบะแม่เตาไฟภายในเรือนไทดำในเวียดนาม	139
รูป 6.11	สัญลักษณ์แทนขวัญของไทดำในเวียดนามนิยมแขวนไว้ได้หลังคาภายในห้องผีเรือน	140
รูป 6.12	เชื่อนตุบทรงกระดองเต่าของไทดำในเวียดนาม	141
รูป 6.13	กระดองเต่าแขวนไว้เหนือเสาเอก	141
รูป 6.14	ไม้สลักเป็นรูปเต่าเหนือเสาเอก	141
รูป 6.15	หางปลาเหนือกรอบประตูเรือน	142

รูป 6.16	สัญลักษณ์ตาเหลวภายในอาณาบริเวณบ้านของไทดำในเวียดนาม	142
รูป 6.17	เรือนแอ่วสันนิษฐานว่าเป็นของผู้ชาย ณ ป่าแอ่ว บ้านส้ม เติยนเบียนญ	149
รูป 6.18	เรือนแอ่วของชายไทดำพร้อมด้วยเรือนแก้วหรือวิมาน ในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	149
รูป 6.19	“จาวฟ้า” หรือ “ถาว” ที่ประดับด้วยผ้าขาวสลับแดงซึ่งในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนามคล้าย “เบายี่ไม้” ต้นจาวฟ้าของไทดำในประเทศไทย	150
รูป 6.20	ร่มและนกตัวเงินตัวคำ เหนือต้นจาวฟ้า ในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	150
รูป 6.21	เรือนแอ่วของศพหญิงไทดำที่ประดับด้วยต้นสวา หรือ ปลีกกล้วยภายในพิพิธภัณฑ์เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	150
บทที่ 7	ถิ่นฐานไทดำในเวียดนาม	153
รูป 7.1	บ้านไทดำในเวียดนาม ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ท่ามกลางหุบเขา	154
รูป 7.2	แผนที่แสดงที่ตั้งบริเวณสิบสองจุไท	155
รูป 7.3	แผนที่ประเทศเวียดนาม	161
รูป 7.4	หมู่บ้านไทดำ ณ. บริเวณหุบเขาที่มีลำน้ำไหลผ่าน	163
รูป 7.5	หมู่บ้านไทดำ บ้านบ้อ	165
รูป 7.6	ชุมชนไทดำซึ่งเลือกทุ่งราบหุบเขาเป็นผืนนา ตั้งบ้านอยู่เชิงเขา	165
รูป 7.7	แผนภูมิแสดงการตั้งบ้านบริเวณหุบเขาของไทดำ	166
รูป 7.8	โลกของชาวไทดำซึ่งมีภูเขาเป็นอาณาเขต	167
รูป 7.9	ทุ่งนาของไทดำเป็นน่าน้ำขัง หรือนาลุ่ม ที่ต้องยกขอบคันนา	169
รูป 7.10	เหมือง	170
รูป 7.11	ฝาย	170
รูป 7.12	ริน	170
รูป 7.13	กังหันน้ำ	171
รูป 7.14	เรือนไทดำรวมกลุ่มเป็นแนวยาวตลอดเชิงเขา	172
บทที่ 8	บ้านไทดำในเวียดนาม	173
รูป 8.1	รูปตัดแสดงการตั้งบ้านไปตามเชิงเขาของชาวไทดำในภูมิภาคพายัพของประเทศเวียดนาม	174
รูป 8.2	กลุ่มเรือนไทดำที่ปลูกบนที่ราบเชิงเขา	175
รูป 8.3	ลานบ้านของบ้านแจกัน จังหวัดเตียนเบียน	176
รูป 8.4	ระฆังที่เอาไว้ตีเรียกประชุมลูกบ้านท่ามาจากแผ่นเหล็กชิ้นหนึ่ง และตั้งอยู่ที่มุมของลานบ้านแจกัน	176

รูป 8.5	ศูนย์วัฒนธรรมที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่บริเวณลานบ้านของบ้านเม่น	177
รูป 8.6	ร้านค้าย่อย	177
รูป 8.7	เสื่อบ้านแห่งหนึ่ง	179
รูป 8.8	ผังบ้านส้ม จังหวัดเดียนเบียน	181
รูป 8.9	ผังบ้านกอมิ (บ้านขนุน) จังหวัดเซินลา	182
รูป 8.10	ลักษณะและบรรยากาศของถนนที่มีรั้วสองข้างทางในบ้านไทดำ	182
รูป 8.11	ผังบ้านแจกัน จังหวัดเซินลา	183
รูป 8.12	ทางเดินดินเข้าเรือนผ่านมาจากเรือนอื่น	184
รูป 8.13	ถนนเสมือนที่เกิดจากลานดินของเรือนต่างๆ มาเชื่อมกัน	184
รูป 8.14	รั้วไม้ไผ่รวกมีไม้เลื้อยแซมกันทางเดินระหว่างเรือน	185
รูป 8.15	ใต้ถุนเรือนไทดำเรือนหนึ่งที่มีการกันฝาไว้สำหรับเก็บของ	185
รูป 8.16	เล้าข้าวหลังหนึ่งที่ถูกแยกออกมาจากเรือนนอน	186
รูป 8.17	บ่อน้ำขุดและบิมน้ำ	187
รูป 8.18	ส้วมหลังหนึ่ง	187
รูป 8.19	แปลงผักสวนครัว	188
บทที่ 9	เรือนไทดำในเวียดนาม	191
รูป 9.1	เรือนไทดำมีลักษณะทั่วไปเป็นเรือนเสาสูง หลังคาชัน มีชานเปิด	192
รูป 9.2	แผนผังเรือนไทดำ	193
รูป 9.3	แผนผังแสดงทิศทางการวางเรือนของชาวไทดำ	194
รูป 9.4	กระเบื้องดินเผาที่นิยมใช้มุงเรือนไทดำในละแวกเมืองเซินลาและเดียนเบียน	196
รูป 9.5	รูปตัดขวางแสดงโครงสร้างเรือน	197
รูป 9.6	เตาไฟภายในเรือนไทดำ	199
รูป 9.7	เรือนตูปกลม	199
รูป 9.8	เรือนตูปลาด	199
รูป 9.9	เรือนตูปลาด หลังคามุงกระเบื้อง ที่พัฒนาแยกเรือนไฟมาอยู่ทางด้านชานที่บ้านแจกัน	201
รูป 9.10	เรือนขนาดยาว 7 ห้องเสา ที่บ้านโรมลา	202
รูป 9.11	ผังพื้นและรูปตัดเรือนไทดำ ตามแบบแผนดั้งเดิม (เรือนตูปกลม) ที่บ้านตาเกิน	205
รูป 9.12	ภายในห้องของพื้นที่ส่วนกลางเรือน	206
รูป 9.13	ส่วนนอนภายในเรือนไทดำ ใช้ม่านกันที่นอนแต่ละคูหาไว้	206
รูป 9.14	ห้องผีภายในเรือนไทดำ	207
รูป 9.15	ผังพื้นเรือนห้าห้องเสาแสดงการจัดพื้นที่บนเรือน	209

รูป 9.16	เรือนไทดำมีบันไดทั้งทางด้านเจียงและด้านชาน	210
รูป 9.17	เรือนไทดำบ้านแดงเลียน อำเภอเดียนเบียน จังหวัดไลเจา เมื่อ พ.ศ. 2503 ล้วนเป็นเรือน หลังคาทรงกระดองเต่า	212
รูป 9.18	รูปโค้งเรียวยาวของพระจันทร์เสี้ยว และเขาควาย	213
รูป 9.19	เขาฤดูด	215
รูป 9.20	ลูกกรงกันตอกของหน้าต่างเปิดติดพื้นประดิษฐ์ลวดลายอย่างง่าย ๆ	217
บทที่ 10	การเปรียบเทียบสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ	221
รูป 10.1	เรือนหลังความตายของไทดำในไทย	224
รูป 10.2	เรือนหลังความตายของไทดำในเวียดนาม (วาดจากภาพถ่ายของ ภักทิยา ยิมเรวัต)	224
รูป 10.3	ในพิธีศพมีการนำเสื้อผู้ตายแขวนหันหน้าไปทางเมืองแดง	226
รูป 10.4	ถิ่นฐานของไทดำในไทยเลือกอยู่ใกล้ภูเขา	228
รูป 10.5	ถิ่นฐานไทดำในเวียดนามอยู่บริเวณทุ่งราบหุบเขา	229
รูป 10.6	บ้านไทดำในไทยมีเรือนรวมกลุ่มกันนับร้อยหลังคา	230
รูป 10.7	บ้านไทดำในเวียดนามมีเรือนรวมกลุ่มกันไม่กี่สิบหลังคา	230
รูป 10.8	ถนนหนทางภายในบ้านไทดำในเวียดนาม	234
รูป 10.9	ถนนหนทางภายในบ้านไทดำในไทย	234
รูป 10.10	ป่าแถวที่บ้านส้มในเวียดนาม	235
รูป 10.11	ป่าแถวที่บ้านหนองเซในไทย	235
รูป 10.12	ศาลผีของบ้านกวยบริเวณชายขอบของหมู่บ้าน	236
รูป 10.13	ลานกลางบ้านไทดำที่บ้านแจกัน	236
รูป 10.14	เรือนหลังคาตูปลาดของชาวไทดำ บ้านนาใต้ในเวียดนาม	239
รูป 10.15	เรือนหลังคาทรงมนิลาของชาวไทดำ บ้านหนองชุมพล ในไทย	239
รูป 10.16	เรือนไทดำในไทยมีเล้าข้าวขนาดใหญ่ปลูกอยู่คู่เรือน	241
รูป 10.17	เรือนไทดำในเวียดนามแยกครัวไฟออกมาปลูกไว้ทางด้านชาน	241
บทที่ 11	การเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ	243
รูป 11.1	หญิงไทดำในไทยปัจจุบัน	244
รูป 11.2	หญิงไทดำทุกวันในเวียดนามนิยมใส่เสื้อกั๊กมัสสิดสีโพกผ้าเปียว และสวมงอบญวน	245
รูป 11.4	ถนนและชุมชนที่พัฒนาขึ้นภายหลังจากการตัดถนนใกล้ๆ กับบ้าน แจกัน จังหวัดเดียนเบียน	247
รูป 11.5	เมืองลา หรือจังหวัดเซินลาในปัจจุบัน	248

รูป 11.6	เรือนทรงกระดองเต่าจำลองขนาดเท่าจริง ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี	250
รูป 11.7	เรือนวัฒนธรรมที่บ้านแดน จังหวัดเดียนเบียน	251
รูป 11.8	เรือนยาว 7 ห้องที่บ้านโรมลาเมื่อ พ.ศ.2538 ยังเป็นเรือนมุงคาอยู่	253
รูป 11.9	เรือนยาว 7 ห้อง ที่บ้านโรมลา ใน พ.ศ.2547 เปลี่ยนเป็นเรือนมุงกระเบื้องแล้ว	253
รูป 11.10	เรือนไทดำที่ปรับเปลี่ยนมาใช้วัสดุสมัยใหม่ ที่บ้านก้อมี จังหวัดเดียนเบียน	253
รูป 11.11	เรือนติดดินหลังคามุงกระเบื้องสี่สุด ของไทดำรุ่นปัจจุบัน ปลูกอยู่ใกล้ๆเรือนเดิมที่บ้านห้วยท่าช้าง	254
รูป 11.12	เรือนทรงกระดองเต่า ของชาวไทดำบ้านดอนมะนาวปลูกเป็นที่อยู่อาศัย	254
รูป 11.13	เรือนติดดินของชาวไทดำในเวียดนามที่บ้านส้ม	255
รูป 11.14	เรือนแถว ที่อยู่หลังความตาย มีการปลูกเป็นเรือนติดดินกันแล้วในปัจจุบัน	255
รูป 11.15	โรงแรมแห่งหนึ่งในจังหวัดเดียนเบียนปลูกเรือนเสาสูงหลังคามุงกระเบื้องไว้ด้วย	256

ตอนที่ 1 ปฐมบท

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของโครงการ

ชนหมู่นี้นิยมเรียกตนเองว่าไทดำ มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปอีกหลายคำ คนทั่วไปมักรู้จักพวกเขาในนาม ลาวโซ่ง หรือ ลาวทรงดำ บ้างก็เปลี่ยนคำนำหน้าจาก ลาว เป็น ไทยให้สอดคล้องกับสถานะการเป็นคนสัญชาติไทยของพวกเขาว่า ไทยโซ่ง ไทยทรงดำ นอกจากนี้ยังมีชื่อเรียกแปลกแยกกันไปอีกมากมาย ชนหมู่นี้มีอารยธรรมมาตั้งแต่อดีตกาล มีภาษาและหนังสือเป็นของตัวเอง จัดอยู่ในตระกูลภาษาไท-กะได ร่วมตระกูลเดียวกับภาษาไทย ไทดำจึงเป็นชุมชนที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมร่วมกระแสเดียวกับคนไทย เสมือนเกี่ยวข้องเป็นน้องพี่กัน

ถิ่นฐานเดิมของไทดำอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไท อันเป็นดินแดนที่แผ่อาณาบริเวณอยู่ทางภาคพายัพของเวียดนาม ต่อเนื่องกับทางตอนเหนือของลาว และคลุมเลยไปถึงทางตอนใต้ของจีนด้วย โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองแกง ซึ่งปัจจุบันคือจังหวัดเตียนเบียน เมืองชายแดนของเวียดนามที่อยู่ใกล้กับพรมแดนลาว กลุ่มชนชาวไทดำจำเป็นต้องพลัดพรากระจากที่อยู่พหุเข้าสู่สยามประเทศหลายระลอกในฐานะผู้ถูกกวาดต้อนจากภัยสงคราม หลายครั้งหลายคราที่ครอบครัวชาวไทดำส่วนหนึ่งถูกนำกลับมาพร้อมกับขบวนทัพของอาณาจักรสยามที่ยกขึ้นไปปราบปรามความไม่สงบ นับเนื่องจากสมัยธนบุรี รัตนโกสินทร์ ตอนต้น เลยมารั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ไทดำส่วนที่เหลือยังคงครองถิ่นฐานเดิมไว้ และดำเนินชีวิตสืบทอดวิถีทางของตนต่อมาจนถึงทุกวันนี้

ชาวไทดำพวกที่รอนแรมเข้าสู่แผ่นดินสยามนั้นเมื่อแรกได้รับการจัดให้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ที่เมืองเพชรบุรี เพชรบุรีจึงเป็นถิ่นฐานตั้งต้นของชาวไทดำในสยาม ดังที่ชาวไทดำมักเรียกเพชรบุรีว่า “บ้านเก่า” ในช่วงศตวรรษแรก การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชนหมู่นี้นอกจากจะจำกัดอยู่เฉพาะในเขตเมืองเพชรบุรี ล่วงมาถึงสมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง ยังผลให้การคุมเข้มที่มีต่อเหล่าไพร่คลายไปโดยปริยาย การขยายขยายถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำออกนอกขอบขัณฑสีมาเมืองเพชรบุรีค่อยเป็นไปโดยกว้างขวางและเสรี (สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ 2540 : 7 - 8) ปัจจุบันนี้มีชาวไทดำกระจายตัวตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายท้องถิ่น นอกเหนือจากจังหวัดต่างๆ ในภูมิภาคตะวันตกแล้ว ยังมีชนหมู่นี้อาศัยอยู่ในภาคกลาง รวมทั้งภาคอีสานด้วยหรือแม้แต่ที่ภาคใต้ก็มีการเคลื่อนย้ายเข้าไปตั้งหลักปักแหล่งอยู่ในบางท้องถิ่นเช่นเดียวกัน

ไทดำทั้งที่สิบสองจุไทในเวียดนามและในไทยต่างครองตนในฐานะชนหมู่น้อย และแม้ว่าวงล้อการพัฒนาของสังคมไทดำจะหมุนไปไม่เคยหยุด

แต่ดูเหมือนว่าจะเคลื่อนที่ไปในอัตราที่ช้ากว่าชนหมู่มากผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน วัฒนธรรมจำเพาะหมู่ชนหลายอย่างยังคงได้รับการธำรงรักษาไว้สืบเนื่องมา อย่างไม่ขาดสายศัพท์สำเนียงไทดำยังคงกังวาลในการสื่อสารระหว่างพวกเขา กันเอง พิธีกรรมหลายอย่างเกิดขึ้นตามวาระเหมือนครั้งอดีต ถิ่นฐานบ้าน ชองปรากฏร่องรอยความเก่าแก่ ยืนยันความเป็นของแท้ดั้งเดิมอยู่หลายแห่ง จนชาวไทดำได้รับการยกย่องในวงกว้างว่า เป็นหมู่ชนที่สามารถรักษาอัต- ลักษณะทางวัฒนธรรมไว้ได้เหนียวแน่นกว่าชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นใดในละแวก เดียวกัน

ขณะที่ส่วนอื่นๆ ของสังคมเร่งรุดพัฒนาไปข้างหน้า นำพาให้บ้าน เมืองแปลกแยกแตกต่างห่างไกลจากอดีตอย่างลิบลับ จนผู้คนทั่วไปลืมเลือน รากเหง้าของตัวเองไปที่ละน้อย ที่สุดแล้วก็ล้าล่วงเข้าสู่ความไม่รู้จักที่มาของ ตนเองมากขึ้นโดยลำดับ ตรงข้ามกับชาวไทดำที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิม ของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น นี่คือเหตุผลว่า ทำไมบรรดานักวิชาการจึงให้ ความสนใจชนหมู่น้อยกลุ่มนี้เป็นอย่างมาก การได้รู้จักไทดำผู้มีรากเหง้าทาง วัฒนธรรมร่วมกับเราลึกซึ้งเท่าไร เท่ากับว่าได้ย้อนกลับไปเห็นที่มาของตัวเอง เองชัดยิ่งขึ้นเท่านั้น

สาระเชิงมานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และสาขาที่ เกี่ยวเนื่องใกล้เคียง ล้วนมีนักวิชาการที่เล็งเห็นความสำคัญศึกษาเรื่องราว เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดเอกสารทางวิชาการว่าด้วยไทดำศึกษามาก มาย ในทางกลับกันเอกสารทางวิชาการที่เน้นศึกษาเรื่องราวด้านสถา- ปัตยกรรมกลับอยู่ในภาวะขาดแคลน (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ 2541 : 108) ทั้งที่ในเชิงสถาปัตยกรรมแล้ว เหย้าเรือนภายใต้วัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่าง ไทดำดั้งเดิม ที่มีหลังคาโค้งมนคล้ายกระดองเต้านั้นมีความเด่นสะดุดตาไม่ เหมือนใคร สถาปัตยกรรมของชาวไทดำจึงมีความน่าสนใจยิ่งนัก

การที่เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ อันเป็นแหล่งรวมมรดกทาง สถาปัตยกรรมที่สำคัญและมีคุณค่าของไทยตั้งแต่เหนือจรดใต้มาจำลองรวมไว้ ในที่แห่งเดียวกัน คัดสรรเอาสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำมาบรรจุไว้ ในนาม "บ้านโซ่ง" ประกอบด้วยกลุ่มเรือนหลังคากระดองเต้า 3-4 หลัง (รูป 1.1) เป็นข้อยืนยันความสำคัญของสิ่งปลูกสร้างแบบแผนไทดำได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นหนทางหนึ่งในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการปลูกสร้างดั้งเดิมของชนหมู่นี้ไว้ได้ อย่างน่านิยม

การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมของชาวไทดำคือภาระ หลักของงานวิจัยนี้ แต่ความสนใจก็มีได้จำกัดอยู่เพียงรูปลักษณะอันโดดเด่น สะดุดตาเท่านั้น สาระที่สำคัญยิ่งกว่า คือ ภายใต้อุปลักษณะที่ไม่เหมือนใครนั้น การก่อรูปก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นได้อย่างไร มีสิ่งใดเป็นเครื่อง กำหนดทิศทางการสร้างสรรค์ จึงบรรลุเป็นสถาปัตยกรรมอันมีอัตลักษณ์แห่ง หมู่ชน ต่างจากชนทุกหมู่เหล่าที่ครองถิ่นฐานย่านเดียวกันและไกลออกไป

รูป 1.1 เรือนไทดำบริเวณ "บ้านโซ่ง" เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ

1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย

เนื้อหาสาระที่งานวิจัยนี้มุ่งแสวงหาความรู้ คือเรื่องราวว่าด้วยสิ่งปลูกสร้างตามแบบแผนไทดำที่พัฒนาขึ้นในชุมชนดั้งเดิมที่มีสภาพเป็นสังคมชนบท ซึ่งอนุเคราะห์เข้าใจไว้ในประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเด็นคำถามสำคัญที่ต้องค้นหาคำตอบ คือสถาปัตยกรรมไทดำเป็นอย่างไร ทั้งในไทยและในเวียดนาม และสถาปัตยกรรมไทดำทั้งสองแหล่งมีความสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษา

- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทดำในไทย
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทดำในเวียดนาม
- เปรียบเทียบระหว่างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทดำในไทยกับในเวียดนาม

ด้านขอบเขตของพื้นที่ศึกษานั้น สำหรับในไทยกำหนดศึกษาในพื้นที่ภูมิภาคตะวันตก อันเป็นหลักแหล่งที่มีไทดำอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุด ส่วนในเวียดนามกำหนดศึกษาในดินแดนสิบสองจุไทยอันเป็นเสมือนแผ่นดินแม่ของไทดำ ซึ่งเผ่าอาณาบริเวณอยู่ทางภาคพายัพ

ด้านขอบเขตของเนื้อหาสาระ เน้นศึกษาการสร้างบ้านแปงเมืองตามวิถีทางที่ก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างชีวิตผู้คนและธรรมชาติของถิ่นฐาน จนก่อเกิดเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีคุณลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในประการนี้ สาระหลักของการศึกษาจึงขยายเนื้อหาครอบคลุมประเด็นสำคัญ 4 ประการคือ โลกทัศน์ของผู้คน หลักแหล่งถิ่นฐาน การตั้งบ้าน และการสร้างเรือน

สรุปแล้ว งานวิจัยนี้ประกอบด้วยเนื้อหาสาระหลัก 3 ส่วน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. บ้านเรือนไทดำในแดนตะวันตกของไทย
 - โลกทัศน์
 - ถิ่นฐาน
 - บ้าน
 - เรือน
2. บ้านเรือนไทดำในแดนพายัพของเวียดนาม
 - โลกทัศน์
 - ถิ่นฐาน
 - บ้าน
 - เรือน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างบ้านเรือนไทดำในไทยกับในเวียดนาม
 - ลักษณะเด่น
 - ลักษณะร่วม
 - ความแตกต่าง

1.3 แหล่งพื้นที่ศึกษา

กำหนดกรณีศึกษาเชิงพื้นที่ ด้วยการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ ที่ซึ่งสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานยังดำรงลักษณะชุมชนบ้านแบบชนบทอยู่

1.3.1 แหล่งพื้นที่ศึกษาในไทย

ในไทยนั้นเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในภูมิภาคตะวันตกเป็นพื้นที่ศึกษา โดยมีจังหวัดเพชรบุรี อันเป็นหลักแหล่งแรกที่ไทดำลงหลักปักฐานในไทยเป็นศูนย์กลาง การเก็บข้อมูลภาคสนามเลือกดำเนินการในชุมชนบ้านที่มีร่องรอยของความเป็นไทดำดั้งเดิมปรากฏให้เห็นได้ชัด ซึ่งสังเกตจากการสื่อภาษาของผู้คน การแต่งกายของผู้เฒ่าผู้แก่ ลักษณะบ้านเรือน เป็นปฐมประกอบไปด้วย

- บ้านดอนขวาง ตำบลหนองพลับ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี (รูป 1.2)

- บ้านกวย ตำบลไร่โคก อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านแม่ประจันต์ ตำบลวังไคร้ อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านหนองแซ่ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านน้อย ตำบลห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านหนองชุมพล ตำบลหนองชุมพล อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี
- บ้านท่าตะคร้อ ตำบลท่าตะคร้อ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

รวมทั้งได้ศึกษาในพื้นที่จังหวัดใกล้เคียงด้วย ได้แก่ ราชบุรี นครปฐม และสุพรรณบุรี

รูป 1.2 สภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทดำ บ้านดอนขวาง

1.3.2 แหล่งพื้นที่ศึกษาในเวียดนาม

สำหรับที่ดินแดนสิบสองจุไทในเวียดนาม เลือกพื้นที่หลักในการศึกษาที่เมืองแถง อันเป็นเมืองศูนย์กลางของแคว้นแค้วนแห่งนี้ในอดีต ซึ่งยก

รูป 1.3 เหมืองทอดแนวนานทางเข้าสู่บ้าน
แจกกันที่เห็นลิบๆอยู่ปลายทาง

ฐานะชั้นเป็นจังหวัดเตียนเบียน (Điện Biên) ในปัจจุบันโดยเลือกบ้าน
หลายแห่งในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยบรรทัดฐานเดียวกันกับการเลือก
พื้นที่ศึกษาในไทย ประกอบด้วย

- บ้านแจกกัน ตำบลเมืองฟาง อำเภอเตียนเบียน จังหวัดเตียน-
เบียน (รูป 1.3)

(bản Che Cấn xã Mường Phăng huyện
Điện Biên tỉnh Điện Biên)

- บ้านลัม ตำบลแพงอาน อำเภอเตียนเบียน จังหวัดเตียนเบียน
(bản Xóm xã Thanh An huyện Điện
Biên tỉnh Điện Biên)

- บ้านโหมรา ตำบลแพงเซียง อำเภอเตียนเบียน จังหวัดเตียนเบียน
(bản Rôm La xã Thanh Xương huyện
Điện Biên tỉnh Điện Biên)

- บ้านตาเกิน ตำบลเซียงสิง อำเภอเมืองกวาย จังหวัดเตียนเบียน
(bản Ta Gơn xã Chiềng Sinh huyện
Tuần Giáo tỉnh Điện Biên)

รวมทั้งได้ศึกษาบ้านบางแห่งในจังหวัดเซินลา (Sơn La) ด้วย ได้แก่

- บ้านโดง ตำบลเซียงโสม อำเภอเมือง จังหวัดเซินลา
(bản Tông xã Chiềng Xôm thị xã Sơn
La tỉnh Sơn La)

- บ้านหุ่ม ตำบลเซียงโสม อำเภอเมือง จังหวัดเซินลา
(bản Hụm xã Chiềng Xôm thị xã Sơn
La tỉnh Sơn La)

1.4 กรอบแนวคิด

ในการวิจัยเกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างภายใต้วัฒนธรรมไทดำนี้ อิงกรอบ
แนวคิดสำคัญ 2 ประการ คือ

1.4.1 กรอบแนวคิด นิเวศวัฒนธรรม

แนวคิดเชิงนิเวศวัฒนธรรมนั้น มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง
มนุษย์กับถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อม ก่อเกิดเป็นแบบแผนวัฒนธรรมที่ปรับเปลี่ยน
ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม สังคมไทยดำมีการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป มิใช่
สังคมที่พัฒนาแบบก้าวกระโดด วิถีการดำรงชีวิตของผู้คนอิงอาศัยธรรมชาติ
เป็นหลัก มีความสมถะเป็นที่ตั้ง ไม่เกินขีดขั้นที่จะทำให้คุณภาพของสิ่งแวด-
ล้อมถูกทำลาย ร่องรอยของการเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมของผู้คนกับสิ่ง
แวดล้อมของถิ่นฐานยังปรากฏให้เห็นได้ชัด การอิงกรอบแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม

ยอมเกื้อหนุนให้การศึกษาสิ่งปลูกสร้างแบบแผนไทดำ ไม่จำกัดกรอบอยู่เฉพาะตัวสถาปัตยกรรม หากแต่ขยายขอบข่ายไปในเชิงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม

1.4.2 กรอบแนวคิด สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเกิดจากการสรรค์สร้างโดยกลุ่มชนของสังคมหนึ่งๆ ในถิ่นที่หนึ่งๆ สถาปัตยกรรมประเภทนี้สร้างขึ้นด้วยน้ำมือของผู้คนในท้องถิ่นเอง โดยใช้วัสดุที่สรรหาได้ภายในท้องถิ่นนั้น และตอบรับกับปัจจัยแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ด้วยวิธีการปลูกสร้างอย่างง่ายๆ ไม่ซับซ้อน ทำให้บรรลุผลเป็นสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่มชน เฉพาะถิ่นที่มีอัตลักษณ์ของกลุ่มชนหนึ่งและมีความแตกต่างไปจากกลุ่มชนอื่น ขณะเดียวกันก็มีพลวัตมีการปรับเปลี่ยนไปตามปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ นับเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างสรรค์โดยชาวนิรนาม มิใช่สถาปัตยกรรมอันเกิดจากการออกแบบของสถาปนิกผู้มีความรอบรู้ด้านหลักทฤษฎีการออกแบบเป็นพื้นฐาน นั่นทำให้การศึกษาสถาปัตยกรรมไทดำในครั้งนี้ มิได้นำทฤษฎีการออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นประเด็นนำ หากแต่แนวทางในการศึกษาเป็นการไปรวบรวมความรู้จากท้องถิ่นเป็นสำคัญ

1.5ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ เน้นการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่แหล่งศึกษาเป็นหลัก โดยมีขั้นตอนและวิธีการดังต่อไปนี้

1. ในลำดับแรก ทำการสืบค้นข้อมูลภาคเอกสารเกี่ยวกับไทดำเท่าที่ได้มีการศึกษาวิจัยไว้แล้ว คัดกรองเฉพาะที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทดำ รวมทั้งที่มีสาระเกี่ยวเนื่อง ครอบคลุมด้านประวัติศาสตร์ชนชาติ การตั้งถิ่นฐาน และวัฒนธรรม เป็นหลัก

2. กำหนดเลือกพื้นที่แหล่งศึกษา อันเป็นถิ่นฐานของไทดำทั้งในไทยและในเวียดนาม ตั้งแต่ระดับภูมิภาค จังหวัด และชุมชนบ้าน ตามลำดับ

3. สำรวจข้อมูลภาคสนาม ณ แหล่งชุมชนไทดำกรณีศึกษาในไทย

- สำรวจสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพของบ้าน โดยอาศัยแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศเป็นพื้นฐาน แล้วเดินเท้าตระเวนสำรวจทั่วทั้งบริเวณพื้นที่แหล่งศึกษา พร้อมบันทึกข้อมูลด้วยการถ่ายภาพและเขียนภาพ

- สัมภาษณ์ลักษณะเรือนด้วยการถ่ายภาพ เขียนแบบและร่างวัด

- สังเกตการณ์ด้วยการเข้าร่วมงานประเพณีพิธีกรรมตาม

โอกาสอันควร

- สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลด้านคติชนและการอยู่อาศัย ด้วยการพูดคุยกับเจ้าของเรือน รวมทั้งผู้รู้ ในลักษณะการพูดคุยแบบเปิด ท่ามกลางบรรยากาศสบายๆ โดยกำหนดสาระในการพูดคุยไว้ล่วงหน้าเพียงคร่าวๆ เปิดทางให้บางแง่มุมที่ไม่คาดคิดเผยออกมาจากคำบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์

4. สืบหาข้อมูลภาคสนาม ณ แหล่งชุมชนไทดำกรณีศึกษาในเวียดนาม ในทำนองเดียวกันกับการสำรวจในไทย

- สืบหาสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพของบ้าน โดยอาศัยแผนที่ การสำรวจจากที่สูง และการเดินเท้าสำรวจภายในบริเวณพื้นที่แหล่งศึกษา บันทึกข้อมูลด้วยการถ่ายภาพและเขียนภาพ

- สืบหาอุปนิสัยเรือนด้วยการถ่ายภาพ เขียนแบบ และรังวัด

- สัมภาษณ์ผู้รู้และเจ้าของเรือนเกี่ยวกับคติชนและการอยู่อาศัย โดยการสื่อสารผ่านล่าม

5. จัดทำแผนที่ถิ่นฐาน แผนผังบ้าน และแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือน

6. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีเชิงคุณภาพโดยอิงหลักการทางสถาปัตยกรรมศาสตร์ในการแยกแยะลักษณะการตั้งถิ่นฐาน แบบแผนทางกายภาพของการจัดระบบบ้าน และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือน

7. สังเคราะห์ข้อมูล เชื่อมโยงวิถีชีวิตของผู้คน ปัจจัยแวดล้อมของถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมเข้าด้วยกัน ในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างการก่อร่างสร้างสถาปัตยกรรมตามลักษณะการอยู่อาศัยและอิทธิพลจากธรรมชาติแวดล้อมของถิ่นฐานแต่ละแหล่งที่ตั้ง

8. ประมวลลักษณะเด่นของการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมภายใต้วัฒนธรรมการปลูกสร้างอย่างไทดำ ทั้งในไทยและในเวียดนาม เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างระหว่างสถาปัตยกรรมไทดำทั้งสองแหล่ง และสรุปทิศทางการพัฒนาสถาปัตยกรรมตามการเปลี่ยนแปลงแห่งปัจจัยแวดล้อม

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การสร้างบ้านแปงเมือง และการปลูกเรือนตามแบบแผนไทดำ จะได้รับการรวบรวมบันทึกไว้ เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมไว้ และตกทอดเป็นมรดกล้ำค่าแก่คนรุ่นต่อไป องค์ความรู้ทั้งหลายเหล่านี้สามารถผนวกเข้าเป็นสาระส่วนหนึ่ง ในการเรียนการสอนในสาขาวิชาสถาปัตยกรรมและสาขาเกี่ยวเนื่องได้เป็นอย่างดี

2. ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านเรือนไทดำ โดยเฉพาะบ้านเรือนแบบแผนดั้งเดิมที่เก็บรวบรวมไว้ อาจเป็นการบันทึกอย่างมีระบบครั้งสุดท้าย ก่อนการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ข้อมูล

ดังกล่าวย่อมยังประโยชน์ยิ่งต่องานอนุรักษ์วัฒนธรรมการปลูกสร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชนหมู่นี้ นอกจากนี้ การให้ความสนใจหยิบยกเอาบ้านเรือนอันเป็นแบบแผนเฉพาะกลุ่มชนขึ้นเป็นประเด็นปัญหาในการศึกษาวิจัย ยังเป็นกระแสเสริมแรงให้ผู้คนรักและหวงแหนวัฒนธรรมของตนอีกโสดหนึ่ง

3. ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอย่างกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม เน้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติตามวิถีทางไทดำ จักเป็นแนวทางสำคัญในการนำไปประยุกต์ใช้ในงานออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย อันเป็นแนวทางการสร้างสรรค์สิ่งจากน้ำมือมนุษย์ที่รักษาสภาพแวดล้อมโลก ก่อเกิดเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมขึ้นทดแทนสถาปัตยกรรมที่ทำลายโลกยับอย่างเช่นทุกวันนี้

1.7 นิยามศัพท์

ไท ชนชาติทั้งหลายผู้ซึ่งใช้ภาษาร่วมกันในตระกูลไท-กะได

ไทดำ ชนชาวไทหมู่นี้ มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่สิบสองจุไทย นิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีครามเข้มหรือดำ มีชื่อเรียกแปลกแยกแตกต่างกันไปหลากหลาย ได้แก่ ชงดำ ไชง ไคคัง ไคดำ ไคทัน ไคมวย ไคล่า ไทชงดำ ไทชง ไทชงดำ ไทชาดำ ไทไชง ไทดำ ไททรงดำ ไทไล่ดำ ผู้โต ผู้โตชงดำ ผู้โตชวงดำ ผู้โตดำ ผู้โตดำ ผู้ไทยดำ ผู้ไทยทรงดำ ภูไทดำ ลาวชงดำ ลาวชง ลาวชวงดำ ลาวไชง ลาวทรงดำ

ไทย ประเทศไทยและชนชาติที่อยู่ในประเทศไทย

บ้าน ถิ่นฐานที่รวมเรือนหลายหลังเข้าอยู่ในหมู่เดียวกัน มีความหมายตรงกับคำว่า หมู่บ้าน

บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย หมายรวมทั้งภาพรวมในระดับบ้านและเล็กลงมาในระดับเรือน

เรือน สิ่งปลูกสร้างอันเป็นที่อยู่อาศัย

เวียดนาม ประเทศและชนชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพรมแดนติดต่อกับเขมร ลาว และจีน มีชื่อเดิมว่าสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิ่งปลูกสร้างเฉพาะแหล่ง สร้างขึ้นโดยคนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับความรู้ในการปลูกสร้างสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากสถาปัตยกรรมในแหล่งอื่นๆ

สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม สิ่งปลูกสร้างที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชีวิตของผู้คนและระบบนิเวศของถิ่นฐานเป็นคุณลักษณะสำคัญ

ตอนที่ 2 สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทยดำในไทย

บทที่ 2

โลกทัศน์ไทดำในไทย

ไทดำเป็นชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มคนไทที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ ซึ่งสันนิษฐานว่าถูกเรียกว่าไทดำตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนักวิชาการชาวฝรั่งเศส ถิ่นฐานดั้งเดิมของไทดำอยู่บริเวณสิบสองจุไททางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามและบริเวณชายแดนใกล้สาธารณรัฐประชาชนจีนและลาว เมื่อไทดำได้ถูกกวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ไทดำมีชื่อเรียกตามมาอีกหลายชื่อ เช่น ผู้ไททรงดำ ผู้ไตซ่งดำ ลาวทรงดำ ลาวซ่งดำ ลาวซ่งดำ และลาวซ่ง ชื่อเหล่านี้ล้วนหมายถึงคนไทผู้ใส่เสื้อผ้าสีดำ และที่เรียกไทดำว่าเป็นลาว เนื่องจากว่าคนไทภาคกลางเข้าใจผิดคิดว่าไทดำเป็นพวกเดียวกับลาว เพราะไทดำอพยพเข้าสู่ประเทศไทยพร้อมกับคนลาวกลุ่มอื่นๆ (สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนดำ และ พูนสุข ธรรมาภิมุข, 2521: 2)

แม้ไทดำอพยพเข้าสู่ประเทศไทยแล้ว ก็ยังนิยมแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ ไทดำในประเทศไทยมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นภายในชุมชน ถิ่นฐานดั้งเดิมของไทดำในประเทศไทยอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี แม้ว่าไทดำได้รับอิทธิพลประเพณีและคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจากคนไทยสยามในภาคกลางของไทย แต่ไทดำยังคงรักษานับธรรมนิยมประเพณีและความเชื่อเดิมที่สืบทอดมาจากสิบสองจุไทไว้เป็นอย่างดี โลกทัศน์ของไทดำในประเทศไทยแยกกล่าวออกได้เป็น การแต่งกาย ประวัติศาสตร์ ลักษณะทางสังคม และการปกครอง ลักษณะครอบครัว ความเชื่อ และชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี

2.1 การแต่งกาย

การแต่งกายแบบประเพณีนิยมของไทดำในประเทศไทยมีทั้งที่คล้ายและแตกต่างจากของไทดำในสิบสองจุไท กล่าวคือ ทั้งชายและหญิงไทดำในประเทศไทยสวมเสื้อก้อมที่เป็นเสื้อคอตั้งไม่มีปก ผ่าหน้าติดกระดุม แขนยาวติดเย็บด้วยผ้าฝ้ายย้อมคราม ไม่มีลวดลาย คล้ายกับเสื้อของไทดำในเวียดนาม แต่เสื้อก้อมของหญิงไทดำในประเทศไทยติดกระดุมเงินทรงดอกบัวตูม ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากลวดลายกระดุมของหญิงไทดำในเวียดนาม (รูป 2.1) ไทดำในเมืองไทยนิยมสวมใส่เสื้อก้อมในหน้าหนาวและเวลาม้งานพิธี เนื่องจากเสื้อก้อมมีความหนาและภูมิอากาศในประเทศไทยมีความอบอุ่นกว่าทางตอนเหนือของเวียดนาม หญิงไทดำในประเทศไทยเวลาอยู่กับเรือนมักใส่เสื้อชั้นในคอกลมไม่มีแขนที่เรียกว่า “เสื้อน้อย” หรือ “เสื้อห้อย” ที่เป็นเสื้อมีสายห้อยคล้ายกับเสื้อคอกระเช้า ในงานพิธีสำคัญ เช่น งานศพ งานแต่งงาน และงานเล่นผีเรือน ทั้งชายและหญิงไทดำในเมืองไทยจะสวมใส่เสื้อที่เป็นเสื้อผ้าฝ้ายยาวคลุมถึงเข่าโดยเอาด้านที่มีลายตกแต่งไว้ด้านใน เสื้อฮี้เป็นเสื้อที่สามารถ

รูป 2.1 การแต่งกายแบบประเพณีของหญิงไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

สวมใส่ได้ทั้งสองด้าน แต่เสื้ออีด้านที่มีลวดลายตกแต่งจะใช้เฉพาะคลุมโรงศพ เท่านั้น (ถนอม คงยิมละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548) สำหรับผ้าถุงของหญิงไทดำในประเทศไทยนิยมสวมใส่ผ้าถุงที่เรียกว่าลายแดงโมซึ่งเป็นผ้าฝ้ายย้อมคราม มีลายเป็นเส้นสีขาวคล้ายๆลายบนผืนแดงโม ลายแดงโมดังกล่าวคล้ายกับลวดลายที่ปรากฏบนผ้าถุงของหญิงไทดำเมืองวาดในประเทศเวียดนาม นอกจากนั้นยังพบผ้าชิ้นลายตาหมีในจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งก็เป็นลวดลายที่สืบทอดมาจากไทดำเมืองเด็กและเมืองวาดในประเทศเวียดนามอีกด้วย

หญิงไทดำในเมืองยังใช้ผ้าคลุมที่เรียกว่าผ้าเปี้ยวเหมือนอย่างหญิงไทดำสิบสองจุไท แต่เนื่องจากไทดำในประเทศไทยเห็นว่าฝ้ายหรือไหมที่ย้อมเป็นสีครามเป็นสีของหญิงที่แต่งงานแล้วหรือของคนชรา ทำให้ผ้าเปี้ยวไม่เป็นที่นิยมของหญิงสาวไทดำในประเทศไทย ผ้าเปี้ยวจึงกลายเป็นผ้าที่หญิงไทดำเตรียมไว้เพื่อไปไหว้แม่ของสามี หญิงไทดำห่มผ้าเปี้ยวเวลาอยู่กับเรือนหรือห่มแบบผ้าสไบไปวัด นอกจากนั้นยังใช้หมวกของหญิงไทดำ เนื่องจากไทดำเชื่อว่าเมื่อเสียชีวิตแล้วต้องไปเฝ้าเงาจึงต้องแต่งตัวดี และญาติที่ล่องลับไปแล้วก่อนหน้านั้นจะได้เดินทางมารับได้ถูก เพราะเห็นลวดลายบนผ้าเปี้ยวอันเป็นลวดลายประจำตระกูล (สารานุกรมไทดำล้ำค่า, 2547:ภาคผนวก ก.; ถนอม คงยิมละมัย, 2544: 236)

2.2 ประวัติศาสตร์

การอพยพไทดำจากสิบสองจุไททางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามเข้าสู่ประเทศไทยเริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เหตุผลสำคัญเนื่องจากขณะนั้นอาณาจักรสยามขาดแคลนกำลังพลในการพัฒนาบ้านเมืองและราชการศึกสงคราม ภายหลังจากการกอบกู้เอกราชคืนจากพม่าได้เมื่อปี พ.ศ. 2310 ประกอบกับเพื่อตัดปัญหาการชิงชิงอิทธิพลกับเวียดนาม จึงไม่ยอมให้ไทดำเป็นกำลังพลแก่เวียดนาม

การกวาดต้อนไทดำเข้าสู่ประเทศไทยที่สำคัญอยู่ในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) และสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ไทดำที่ถูกกวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ล้วนมีดำริให้ไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองเพชรบุรีทั้งสิ้น เนื่องจาก

- เมืองเพชรบุรีไกลจากแหล่งที่อยู่เดิมของไทดำ เพื่อป้องกันการหลบหนีกลับบ้านเมืองเดิม ประกอบกับเพชรบุรีอยู่ใกล้เมืองหลวง จึงง่ายต่อการควบคุม
- ภูมิประเทศเมืองเพชรบุรีมีป่าเขาที่น้ำท่วมไม่ถึง เช่น เขาสุมนศรี

(เขาวัง) เขาค้อ แหวน เขาทะโมน เขาค้อโก้ เขาควด เขาย้อย เขาลวง และเขาชะอำ เป็นต้น ซึ่งคาดว่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกับภูมิประเทศบริเวณลุ่มสองจุไททางภาคเหนือของเวียดนามที่ประกอบด้วยภูเขา

- เมืองเพชรบุรีมีความสำคัญทางเศรษฐกิจและการเมือง เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระยะไกลทั้งทางบกและทางทะเล ประกอบกับเมืองเพชรบุรีมีทรัพยากรป่าไม้และแร่ธาตุ เช่น ดินบุกจำนวนมาก จึงต้องการแรงงานในการเพิ่มผลผลิตในการเกษตรและทำส่วยส่งให้รัฐ นอกจากนั้นเมืองเพชรบุรียังต้องการกองกำลังทำหน้าที่ตั้งรับป้องกัน เนื่องจากเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการตั้งรับข้าศึกศัตรูและกันมิให้ข้าศึกเข้าสู่ราชธานีได้เร็วจะได้มีเวลาเตรียมตัวตั้งรับได้ โดยเฉพาะกองทัพพม่าที่ยกทัพเข้าสู่อำเภอศรีอยุธยาบางส่วนโจมตีเข้ามาทางใต้

การที่รวมไทดำให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ เมืองเพชรบุรีเมืองเดียวในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเพื่อความสะดวกในการควบคุมดูแลและคำนึงถึงสภาพจิตใจของไทดำที่ไม่อยากให้คนเชื้อชาติเดียวกันต้องพลัดพรากจากกัน ประกอบกับการใช้ระบบการปกครองไทดำแบบมูลนายและไพร่ ที่มูลนายต้องป้องกันการหลบหนีของไพร่และตรวจตราไพร่ที่อยู่ในสังกัดให้ครบจำนวนอยู่เสมอ เนื่องจากไพร่มีหน้าที่ส่งส่วยหรือให้แรงงานแก่รัฐ ถ้าไพร่หายไป มูลนายต้องรับผิดชอบผลประโยชน์ที่รัฐต้องสูญเสียไป (บังอร ปิยะพันธุ์, 2529: 68-69, 95, 203, 206-207) ในสมัยรัชกาลที่ 1 ไทดำตั้งบ้านเรือน ณ บริเวณบ้านหนองปรัง (บ้านหนองเลก) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้ไทดำไปตั้งบ้านเรือน ณ บ้านท่าแร่ อ. บ้านแหลม แต่เนื่องจากไทดำไม่ไ้ปลูกทะเล จึงไม่ชอบที่โล่งแจ้งและเป็นพื้นที่ลุ่มที่มีน้ำท่วมถึง อีกทั้งการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ทะเลทำให้ไทดำหากินลำบาก ท่าแร่ในสมัยโบราณคงติดกับทะเล จากหลักฐานการบันทึกของสุนทรภู่กล่าวว่ามีเห็นทะเลจากเขาหลวงซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากท่าแร่มากนัก ประกอบกับบ้านท่าแร่ อ. บ้านแหลมขาดแคลนไม้ในการสร้างเรือน ไทดำจึงขอย้ายมาตั้งบ้านเรือนบริเวณสะพานยี่หน (สะพานยายหน) ใกล้เขาวัง หรือเขาสุมณคีรี (สมพันธ์ สุขวงศ์ อ้างถึงใน สมิตร์ ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 8) ไทดำรุ่นต่อมาได้อพยพไปอยู่ที่บ้านเวียงคอย และวังตะโก เมื่อจำนวนประชากรไทดำมากขึ้น หมู่บ้านได้ขยายไปยังพื้นที่ด้านตะวันตกของเมืองเพชรบุรีที่ติดกับภูเขากลายเป็นหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านป่าตาล บ้านเขาแร่ บ้านเขาย้อย บ้านหนองจิก บ้านหนองกระพ้อ บ้านท่าช้าง บ้านท่าลาว และบ้านทับคาง เป็นต้น

จวบจนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองและยกเลิกระบบไพร่ ไทยจึงมีอิสระในการโยกย้ายที่อยู่อาศัยมากขึ้น ไทยในสมัยถัดมากระจายตัวอยู่ตามจังหวัดต่างๆ เช่น ราชบุรี สุพรรณบุรี

นครปฐม กาญจนบุรี นครสวรรค์ ลพบุรี พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย และเลย แต่กระนั้นก็ตามไทดำยังคงตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี อันเป็นถิ่นฐานบ้านเก่าของไทดำในประเทศไทย

2.3 ลักษณะทางสังคมและการปกครอง

2.3.1 ลักษณะทางสังคม

เนื่องจากไทดำถูกกวาดต้อนมาจากดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ไทดำจึงมีภาษาและวัฒนธรรมที่ค่อนข้างแตกต่างจากของคนไทยสยามทั่วไป ประกอบกับในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐบาลประเทศสยามมีดำริที่จะให้ไทดำได้อยู่รวมกัน ณ เมืองเพชรบุรี ทำให้คนไทดำมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นและมักแยกตัวจากคนไทยสยาม คนไทดำมีความผูกพันภายในชุมชนสูงทั้งภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านที่ไกลออกไป ซึ่งจะเห็นได้จากในช่วงเดือน 5 ที่ว่างเว้นจากการทำนา คนไทดำจะจัดเทศกาลเล่นคอนและลงช่วงในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวไทดำได้รู้จักกันและได้แต่งงานภายในกลุ่มไทดำเสียเป็นส่วนใหญ่ ภายในหมู่บ้านไทดำมักจะมีการแบ่งเป็นกลุ่มเรือนตามสายสกุลของบิดาหรือสิ่ง ซึ่งสิ่งของไทดำในประเทศไทยสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ สิ่งชั้นผู้ท้าว และสิ่งชั้นผู้น้อย ชนชั้นผู้ท้าวหมายถึงคนไทดำตระกูลล่อคำ โดยไทดำตระกูลดังกล่าวเป็นชนชั้นปกครองในอดีตของไทดำในสิบสองจุไทย ขณะที่ชนชั้นผู้น้อยหมายถึงคนไทดำตระกูลอื่นๆที่เหลือ เช่น รุ วี กา กวาง เรือง ลอ (น้อย) แลง และตอง การแบ่งตระกูลไทดำออกเป็นสองกลุ่มในประเทศไทยปัจจุบันไม่มีผลทางด้านสังคมและการปกครอง แต่มีผลต่อพิธีการเสนผีเรือนและการวางตำแหน่งของเสาผีเรือนที่แตกต่างกันของไทดำชั้นผู้ท้าวและชั้นผู้น้อย

2.3.2 การจัดการปกครองไทดำ

การแบ่งเป็นชนชั้นผู้ท้าวและผู้น้อยในกลุ่มไทดำอาจมีผลต่อการจัดการปกครองในช่วงตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากรัฐบาลสยามนำวิธีการปกครองระบบไพร่ของไทยมาใช้ในการปกครองไทดำ ซึ่งพอจะแบ่งระดับการปกครองออกเป็น 2 ระดับคือ ระดับมูลนาย และ ระดับไพร่ โดยถือว่าชุมชนไทดำเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองชุมชนลาว เนื่องจากถูกกวาดต้อนมาพร้อมกัน

ระดับมูลนายลาว หรือ มูลนายไทดำ : มูลนายลาวของไทดำทั้งในระดับสูงและระดับล่างมักเป็นเพียงท้าวเก่าหรือหรือชนชั้นผู้ท้าวเมื่อครั้งอยู่ที่สิบสองจุไทย มูลนายไทดำมักจะเป็นคนที่มาจากตระกูลล่อคำ เนื่องจากเพียงท้าวเดิมที่สิบสองจุไทยมักถูกกำหนดให้เป็นหัวหน้าชุมชนชาวไทดำอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ตำแหน่งมูลนายไทดำในระยะแรกคงมีการสืบทอดตำแหน่งตาม

สายสกุลจากบิดาสืบตระกูล เช่น หัวหน้าโง (หรือไทดำ) บ้านสะพานยายหน หรือ สะพานยี่หน คือ เพี้ยท้าว ซึ่งคุมพวกโงลงมาจากทางภาคเหนือของ เวียดนาม โดยเพี้ยนั้นมีอำนาจ แต่งตั้ง นายกอง นายหมวด และ พวกเล็กที่อยู่ ในสังกัด รวมทั้งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงไชยภักดี เมื่อเสีย ชีวิตแล้วบุตรชายคนโตได้รับพระราชบรรดาศักดิ์เป็นหลวงไชยภักดีคนต่อไป (สุลิ, 2519 : 94-95)

มูลนายไทดำมีอำนาจ สิทธิ และหน้าที่เท่าเทียมกับขุนนางไทย แต่ ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของขุนนางไทยระดับสูงอีกชั้นหนึ่ง เนื่องจากเพี้ยกัน ไม่ให้มูลนายลาวและไทดำมีอำนาจมากเกินไป ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อไทยได้ ภายหลัง มูลนายลาวปกติมิได้มีตำแหน่งมาแต่กำเนิดและตำแหน่งสามารถ แบ่งออกได้เป็น เจ้าเมือง ปลัดเมือง จางวางลาว นายกองลาว นายร้อยลาว เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่ามูลนายลาวผู้ได้รับการแต่งตั้งมักเป็นที่รักใคร่ของ คนไทดำ และต้องสามารถเก็บผลประโยชน์ของรัฐ เช่น ส่วยได้อย่างเต็มเม็ด เต็มหน่วย (บังอร ปิยะพันธุ์, 2529: 205-206)

ระดับไพร่ : ได้แก่ไทดำตระกูลอื่นๆที่เหลือ ไพร่ไทดำยังสามารถ จำแนกออกได้อีก 2 ประเภท คือ เลกลาวไพร่สม และเลกลาวไพร่หลวง

- **เลกลาวไพร่สม** ทำหน้าที่รับราชการปฏิบัติหน้าที่ที่บ้านของแม่ทัพ นายกองหรือมูลนายที่มีความดีความชอบในราชการ แม้กระทั่ง เป็นไพร่สมของมูลนายไทดำเอง
- **เลกลาวไพร่หลวง หรือไพร่หลวง** รัฐได้แบ่งชายฉกรรจ์ไทดำและ ครอบครัวให้สังกัดกองลาวต่างๆที่ตั้งขึ้นในเมืองภายใต้การควบคุมดูแลของมูลนายลาวระดับต่างๆ โดยพบไทดำทำหน้าที่ตาม กองลาวต่างๆ เช่น
 - เป็นทหาร ในกองทัพไทย เช่น ในคราวที่ยกไปปราบปรามฮ่อที่มั่ว รุกรานแถบหัวเมืองลาว
 - เป็นแรงงานสร้างพระนครคีรี (เขาวัง)
 - เป็นเด็กชาที่ทำหน้าที่รับใช้ในพระราชวังตลอดจนหามพระคาน ลงจากเขาวัง โดยมีข้าหลวงไชยภักดีเป็นหัวหน้า เด็กชาเหล่านี้ มีทั้งที่มาจากบ้านสะพานยายหน เวียงคอย วังตะโก และหนอง พลับ เมื่อเด็กชาคนใดถึงแก่กรรมลูกหลานของเด็กชานั้นก็ได้เป็น เด็กชาคนต่อไป
 - เป็นเลกลาวกองส่วย เช่นส่วยไม้และดีบุก เพื่อรวบรวมส่วยส่ง แก่รัฐ ผ่านทางมูลนายลาว

ปัจจุบันหมู่บ้านไทดำมีฐานะเทียบเท่าหมู่บ้านไทยสยามและคนไทย กลุ่มอื่นๆ ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นย่อยของตำบล อำเภอ และ จังหวัด หมู่บ้านไทดำในปัจจุบันนอกจากจะประกอบด้วยคนไทดำเป็นส่วน ใหญ่แล้วยังประกอบด้วยคนไทกลุ่มต่างๆ อาศัยคละเคล้าไปด้วย เช่น ไทย

สยาม และไทย-จีน เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ดำรงตำแหน่งปกครองท้องถิ่นของ ต.หนองปร่ง จ.เพชรบุรี ในปัจจุบัน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านไทดำอื่นๆส่วนใหญ่ล้วนเป็นผู้ที่มีเชื้อสายไทดำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้กระทั่งระบบการปกครองในปัจจุบันภาครัฐยังให้โอกาสในการปกครองชุมชนส่วนท้องถิ่นแก่คนไทดำ และยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และผูกพันภายในชุมชนไทดำเองอีกด้วย

2.4 ลักษณะครอบครัว

ครอบครัวไทดำถือสายฝ่ายชายเป็นสำคัญ (patrilineal) กล่าวคือ เมื่อหญิงไทดำแต่งงานแล้วจะหันไปนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี การจัดระเบียบทางสังคมของไทดำถือระบบเครือญาติ โดยมีผีบรรพบุรุษเป็นสัญลักษณ์ร่วมระหว่างกลุ่มเครือญาติ และมีการยึดหลักของการจัดลำดับตามความอาวุโส เมื่อมีการเสนผีเรือนบิดาผู้เป็นหลักของเรือนจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธี เมื่อบิดาเสียชีวิตลูกชายคนโตหรือลูกชายคนใดคนหนึ่งที่เหลือในเรือนจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีคนต่อไป ครอบครัวไทดำในประเทศไทยเดิมคงจะเป็นครอบครัวขยายอยู่กันหลายครอบครัว แต่มาเปลี่ยนแปลงในภายหลัง เนื่องจากเรือนไทดำแบบดั้งเดิมในประเทศไทยมักเป็นเรือนยาวขนาด 3 ห้องโดยส่วนใหญ่บุตรชายไทดำในประเทศไทยมักแยกเรือนออกจากบิดา-มารดา ภายหลังจากมีครอบครัว แต่เรือนใหม่ของบุตรชายและครอบครัวมักสร้างอยู่ในอาณาบริเวณที่ใกล้กับเรือนของบิดามารดาตน และกลายเป็นหลักของการเสนผีเรือนในเรือนของตน ลูกชายที่เหลือในเรือนของบิดามารดาจึงเป็นลูกชายคนสุดท้ายที่ออกเรือน ซึ่งมักเป็นลูกชายคนสุดท้ายและเป็นผู้ได้รับมรดกเรือนจากบิดา-มารดา เมื่อบิดาเสียชีวิตจะเป็นผู้นำในการเสนผีเรือนคนต่อไป

ก่อนการแต่งงานในอดีตชายไทดำต้องไปอาสาช่วยเป็นแรงงานในด้านเกษตรกรรมแก่ครอบครัวฝ่ายหญิงชั่วระยะเวลาหนึ่งตามแต่จะตกลงกัน เพื่อทดแทนบุญคุณบิดา-มารดาของฝ่ายหญิงก่อนจะแยกเรือนออกไป แต่ถ้าครอบครัวนั้นมีบุตรสาวคนเดียวฝ่ายชายจะต้องมาอาสาที่ครอบครัวฝ่ายหญิงตลอดชีวิต รวมทั้งเลี้ยงดูบิดา-มารดาของฝ่ายหญิง เมื่อมีบุตรชาย หลานชายคนโตนั้นจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีเสนผีเรือนของเรือนบิดา-มารดาฝ่ายหญิงต่อไป

ช่วงการอาสาในอดีตฝ่ายชายจะล่องละเมิดต่อฝ่ายหญิงไม่ได้ แต่สมัยต่อมาอาจมีกรณีที่ฝ่ายชายและหญิงสามารถอยู่ร่วมกันได้จุสสามีภรรยาในช่วงการอาสา จนมีบุตรด้วยกัน เนื่องจากฝ่ายชายอาจได้กราบไหว้ผีเรือนของฝ่ายภรรยาแล้ว รวมทั้งฝ่ายหญิงและชายตกลงแต่งงานกันเป็นที่แน่นอน และเป็นที่ยอมรับทั้งครอบครัวฝ่ายหญิงและชาย (สุลิ, 2519: 184) เพียงแต่ครอบครัวของคู่บ่าวสาวอาจจะยังไม่พร้อมที่จะจัดพิธีแต่งงาน เพราะโดยปกติ

แล้วไทดำถือว่าความมีความสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานโดยไม่บอกกล่าวแก่ผีเรือน
อย่างเป็นทางการ เป็นการผิดผีซึ่งอาจนำมาซึ่งความเดือดร้อนและการ
เจ็บป่วยของคนภายในครอบครัวได้

เนื่องจากครอบครัวไทดำในประเทศไทยให้ความสำคัญแก่ผู้ชายหรือ
ผีบรรพบุรุษฝ่ายชายเป็นสำคัญ ลูกชายจึงได้รับการประคบประหงมเป็นพิเศษ
โดยเฉพาะลูกชายคนโตที่จะเป็นผู้สืบผีเรือนคนต่อไป ด้วยเหตุนี้บุตรชายจึงมัก
ได้รับอภิสิทธิ์มากกว่าบุตรสาว เช่น บิดา-มารดาจะแบ่งที่ดินหรือมรดกให้แก่
บุตรชายมากกว่าของบุตรสาว และในอดีตถ้าบุตรสาวที่แยกเรือนไปแล้วคิด
จะสร้างเรือนใหม่ให้ใกล้เรือนของบิดามารดาก็สามารถสร้างได้แค่บริเวณขอบ
ของเรือนบิดา-มารดาเท่านั้น (โชติมา จตุรงค์, 2540: 258-259) นอกจากนั้น
ยังห้ามลูกสะใภ้ไม่ให้นอนในตำแหน่งที่ใกล้กับเสาผีเรือนของฝ่ายสามีโดยเด็ด
ขาด เมื่อภรรยาเสียชีวิต สามีไม่จำเป็นต้องไว้ทุกข์ให้ แต่ถ้าสามีเสียชีวิต
ภรรยาต้องไว้ทุกข์ด้วยการละชายผ้าถุงที่เย็บตกแต่งไว้ รวมทั้งปล่อยมวยผม
ที่เคยตกแต่งสวยงามออก และต่อจากนั้นจึงไว้ผมทรงปั้นเกล้าตกเพื่อเป็นการ
ไว้ทุกข์ไว้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ตามแต่จะอาลัยผู้ตาย (สมิตร ปิติตุมนและคณะ
2521: 50)

2.5 ความเชื่อ

ไทดำในประเทศไทยเป็นคนมีสองวัฒนธรรม คือเป็นวัฒนธรรม
ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ภาษาและศาสนาที่สืบทอดมาจากไทดำสิบสอง
จุไท และวัฒนธรรมที่รับเอาแบบแผนทางวัฒนธรรมไทยภาคกลางเข้ามาเพิ่ม
เติม ภายหลังจากที่ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคกลางของประเทศไทย เช่น
ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อไทดำที่สืบเนื่องมาจากสิบสอง
จุไท ได้แก่ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานมาจากการ
เคารพบุคคลที่มาก่อนหรืออาวุโส เช่น แดงผู้ให้กำเนิดชนชั้นปกครอง ผีบ้าน
ผู้สร้างหมู่บ้าน ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ อันได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และบิดา มารดา
โดยจะเน้นบรรพบุรุษฝ่ายบิดาเป็นสำคัญ ความกตัญญูของไทดำยังสัมพันธ์
กับความเชื่อเรื่องเต่า ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของไทดำอื่นๆ ได้แก่
ความเชื่อเรื่องผีและขวัญ และผู้นำประกอบพิธี เช่น หมอผี และมด ผีของ
ไทดำแบ่งออกได้เป็นหลายระดับ เช่น แดง ผีบ้าน ผีวัด ผีเรือน ผีเจ้าที่เจ้าทาง
 เป็นต้น

2.5.1 ความเชื่อเรื่องผี

แดงหรือผีฟ้า: เป็นเทพเจ้าอันสูงสุดที่อาศัยอยู่บนฟ้า แดงมีอำนาจ
เหนือมนุษย์ เนื่องจากไทดำเชื่อว่า แดงเป็นผู้สร้างโลกและทุกสิ่งทุกอย่างบน
โลก แดงสามารถดลบันดาลให้เกิดทั้งผลดีและผลร้ายได้ มนุษย์จึงต้องปฏิบัติ

ตนให้ถูกต้องตามความประสงค์ของแดง เพื่อให้ได้รับความเมตตา ชีวิตจะได้
อยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนั้นในยามทุกข์ยากไทดำจะเงยขึ้นสู่ท้องฟ้าและ
ระบายความในใจกับแดง ที่แปลแล้วได้ความว่า “ทุกข์ยากเหลือเกิน ฟ้าเอ๋ย
แดงเอ๋ย” (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 44)

ผีบ้าน : ได้แก่บรรพบุรุษไทดำผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน โดยทุกหมู่บ้านจะมี
ศาลผีบ้านของตัวเอง และประกอบพิธีเสนผีบ้านเป็นประจำเกือบทุกปี (รูป 2.2)

รูป 2.2 ศาลผีบ้านของหมู่บ้านไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

ผีวัด : ได้แก่ ไทดำที่เสียชีวิตจากอุบัติเหตุหรือตายโหง ซึ่งหลังจาก
เสียชีวิตแล้วต้องฝังศพไว้จนลึ้ม และห้ามเผาศพโดยทันที เสร็จแล้วจะถูกเชิญ
ให้ไปเป็นผีประจำวัด และห้ามเชิญให้ไปเป็นผีเรือนหรือผีนา (เรไร สืบสุข และ
คณะ, 2524: 47)

ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษฝ่ายบิดา : คือผีที่ตายได้แต่ตายเนื่อง
จากอุบัติเหตุ เป็นผีที่มีความสำคัญและใกล้ชิดกับไทดำที่สุด ทำหน้าที่ปกป้อง
คุ้มครองผู้อยู่ในเรือนพักอาศัย ผีบรรพบุรุษจะพำนักอยู่ ณ เสาผีเรือนภายใน
เรือนของไทดำ (รูป 2.3) ไทดำในประเทศไทยมีข้อปฏิบัติต่อผีเรือนหลายประ-
การ เช่น เวลนอนภายในห้องที่มีเสาผีเรือนต้องหันหัวนอนไปทางด้านที่เป็น
ที่ตั้งของเสาผีเรือน ห้ามใส่หมวกเข้าห้องผีเรือน เมื่อมีการสร้างเรือนใหม่ต้อง
เชิญผีเรือนขึ้นเรือนใหม่ด้วย และต้องทำความเคารพบูชาผีเรือนเป็นประจำ
ทุกวัน นอกจากนั้นถ้าหากมีการล่วงละเมิดดังต่อไปนี้ ต้องทำการขอขมาต่อ
ผีเรือน เช่น เมื่อหญิง-ชายล่วงเกินกันมากกว่าการจับมือถือแขน หญิง-ชายหนี
ตามกันไปโดยมิได้สุขอพ่อแม่ และคนโดยเฉพาะคนต่างสกุลหรือสัตว์เข้ามา
ในบริเวณเรือนโดยมิได้บอกกล่าวแก่ผีเรือนให้ทราบ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524:
45) ในกรณีนี้ที่ครอบครัวไทดำใดไม่มีบุตรชายเพื่อสืบสกุล เมื่อลูกสาว
ที่ต้องทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่แต่งงาน เขยหรือสามีอาจต้องย้ายเข้าไปอาศัยอยู่ ณ เสาผี
เรือนของภรรยา แต่สามีไม่อาจนำผีบรรพบุรุษของตนขึ้นไปพำนัก ณ เสาผี
เรือนของบรรพบุรุษฝ่ายภรรยาได้ จึงอาจมีการตั้งศาลผีเรือนของผีบรรพบุรุษ
ฝ่ายสามีนอกเรือนพักอาศัย (รูป 2.4)

รูป 2.3 เสาผีเรือนภายในห้องผีเรือน

รูป 2.4 ศาลผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี บ้านแม่ประจันต์ จังหวัดเพชรบุรี

ผีประจำสถานที่ต่างๆในเรือน : เช่นผีแม่บันได ผีแม่เตาไฟ ผีประตู ผีธรณี เป็นต้น

- ผีบันได ไทดำเชื่อว่าผีประจำอยู่ที่บันได จึงมีข้อห้ามเกี่ยวกับบันได เช่น ห้ามนั่งคาบบันได ห้ามเล่นบันได และห้ามมิให้ใช้ของมีคมพันบันได เนื่องจากอาจจะก่อให้เกิดเหตุร้ายแก่ผู้กระทำและครอบครัวได้ นอกจากนั้นในพิธีเสนผีเรือน ต้องนำเลือดหมูสดที่ได้จากการฆ่าหมูเพื่อเสนผีเรือนที่บันไดเพื่อเป็นการบูชาผีบันไดด้วย (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 45)
- ผีธรณี ไทดำเชื่อว่าผีธรณีประจำอยู่ที่ประตู จึงห้ามเหยียบธรณีประตู รวมทั้งห้ามตำข้าวจนครกแตก เนื่องจากอาจถูกผีธรณีสูบได้ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 46)
- ผีเตาไฟหรือแม่เตาไฟ เตาไฟเป็นสิ่งสำคัญของเรือนไทดำในอดีต ถ้าเตาไฟไม่เสร็จถือว่าเรือนยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ ผีเตาไฟของไทดำคงสัมพันธ์กับสตรีเพศ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการปรุงอาหารที่ทำโดยสตรีและสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากในอดีตกะบะเตาไฟของเรือนไทดำตั้งอยู่ใกล้เสาเอกโดยเหนือบะเสาเอกแขวนข้าวโพด และพริกเพื่อความอยู่ดีกินดี มีความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต (รูป 2.5) นอกจากนั้นเสาเอกถูกยกขึ้นโดยพี่ชายหรือน้องชายฝ่ายภรรยาของเจ้าของเรือนที่เรียกว่าลุงตาลุงตาหรือญาติของภรรยาเจ้าของเรือนยังเป็นผู้เลือกก่อนหินที่ใช้สำหรับวางหม้อหุงต้มอาหารหรือแม่เตาไฟ และเป็นผู้นำเอาเชื้อไฟวางไว้ในเตาอีกด้วย (บุญล ชมภูนิช, 2538: 155) มีข้อห้ามของไทดำไม่ให้ข้ามแม่เตาไฟ เนื่องจากจะทำให้เดือดร้อน (เรไร สืบสุข และคณะ, 2537: 46)

รูป 2.5 กะบะเตาไฟภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

- ผีกะล่อมข้าวหรือยั้งข้าว มีคำสอนให้กราบไหว้บูชาผีกะล่อมข้าว เนื่องจากมีผีประจำอยู่ รวมทั้งมีข้อกำหนดว่าพื้นของยั้งข้าวต้องสูงกว่าพื้นเรือน ตำแหน่งของยั้งข้าวต้องอยู่ด้านหัวนอนของเรือน และอยู่ในระยะที่ไม่ให้เงาของเรือนไปทับได้และหญ้าคาที่ใช้มุงหลังคาของเรือนแล้วจะนำไปมุงหลังคายั้งข้าวไม่ได้
 - ผีเจ้าที่เจ้าทาง หรือ ผีศาลพระภูมิ ซึ่งอาจจะเป็นอิทธิพลของคนไทยสยาม เนื่องจากเดิมไทดำไม่มีประเพณีตั้งศาลพระภูมิ
- ผีที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม :** ได้แก่ ผีนา แม่โพสพ และผีลานนวดข้าว
- ผีนา ต้องมีการบอกกล่าวต่อผีนา เมื่อเวลาข้าวตั้งท้อง เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองให้ข้าวเจริญเติบโต รวมทั้งมีการเสนผีนาก่อนการเกี่ยวข้าว เพื่อตอบแทนบุญคุณผีนาที่ช่วยให้ผลผลิตข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ไม่เสียหาย (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 46)
 - แม่โพสพ เป็นผีประจำเมล็ดข้าว มีข้อห้ามไม่ให้นอนขวางทางเดินของแม่โพสพ รวมทั้งห้ามสวมร้องเท้าใส่เข้าไปในลานนวดข้าวเพราะแม่โพสพจะไม่พอใจ และขณะรับประทานข้าว ห้ามเอาช้อนเคาะจานข้าวเพราะจะทำให้แม่โพสพตกใจ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2537: 46)
 - ผีลานนวดข้าว ไทดำเมืองเพชรบุรีจะให้ผีลานนวดข้าวในเดือนยี่ หรือ เดือนสาม อันเป็นเดือนของการนวดข้าว (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 47)

ผีธรรมชาติที่อาศัยอยู่ตามป่าเขา : เช่น ผีนางไม้ที่รักษาต้นไม้ใหญ่ และห้ามนำไม้ตะเคียนมาใช้ในการก่อสร้าง เนื่องจากเชื่อว่ามีผีนางตะเคียนเป็นผู้รักษา (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 47)

ผีอื่นๆ เช่น ผีปอบ และผีกระสือซึ่งถือว่าเป็นผีไม่ดี

2.5.2 ความเชื่อเรื่องเต่า

ไทดำเชื่อว่าเต่ามีบุญคุณต่อมนุษย์ จากนิทานโบราณที่เล่าขานเกี่ยวกับเต่า กล่าวว่า เพราะเต่าสอนบทสวดถวายแด่แดงแก่มนุษย์ ทำให้มนุษย์ไม่ต้องคำสาปของแดง ความจากนิทานมีอยู่ว่า กาลครั้งหนึ่ง เมื่อมนุษย์และสัตว์สามารถพูดคุยกันรู้เรื่อง แดงผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดได้แก้มิ่งทำเป็นเสียชีวิตเพื่อพิสูจน์ว่าใครรักและภักดีต่อตนเองมากที่สุด ระหว่างทางที่มนุษย์จะขึ้นไปเฝ้าแดง มนุษย์ได้เจอเต่าหนึ่งตัวที่ไม่สามารถเดินผ่านขอนไม้ที่ล้มทับขวางหน้าได้ เต่าขอร้องให้มนุษย์อุ้มเต่าข้ามขอนไม้นั้นพร้อมสัญญาว่าจะสอนบทสวดถวายแดงแก่มนุษย์ เมื่อมนุษย์และเต่าเดินทางมาถึงดินแดนสวรรค์ มนุษย์ได้ร้องบทสวดที่เต่าสอน สร้างความพึงพอใจแก่แดงยิ่งนัก แดงจึงเนรมิตให้มนุษย์เป็นยอดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย พร้อมกับสาปให้เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายเป็นอาหารของมนุษย์และพูดไม่ได้ (มาเซียล ดัสเซ และ

รูป 2.6 เต่าแกะสลักจากไม้ ภายในเรือนไทดำ จังหวัดเพชรบุรี

รูป 2.7 เต่าไม้ มักจะแขวนไว้เหนือเสาเอก ในอดีตเสาเอกมักจะอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้กับ กระบะเตาไฟภายในเรือน

ไพฑูรย์ ดัสเช, 2519: 16; Dang Nghiem Van, 1990: 81-82) นอกจากนั้น ไทดำยังเชื่อว่าเต่าเป็นผู้สอนมนุษย์สร้างเรือนหลังคาโค้งแบบกระดองเต่าอีกด้วย ความเชื่อเรื่องเต่านำไปสู่การแขวนไม้สลักเป็นตัวเต่าเหนือเสาเอกของเรือนไทดำ (รูป 2.6-2.7) นอกจากนั้นยังมีนิทานของไทดำที่กล่าวถึงว่า หน้าอกเต่าสามารถใช้เป็นยารักษาโรคได้ (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 43)

2.5.3 ความเชื่อเรื่องขวัญ

ไทดำเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีขวัญที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 32 ขวัญ โดยขวัญทั้ง 32 มีเทพประจำขวัญหรือ “ผีขวัญ” เป็นผู้ดูแล ขวัญทั้ง 32 ได้แก่ กระหม่อม หน้าผาก ศรีษะ ท้ายทอย คอ ปาก ลิ้นไก่ ลิ้น ฟัน แก้ม ตา จมูก หู ไหล่ ป่า ลำตัว นม อก รักแร้ หลัง ดับ ปอด หัวใจ อวัยวะเพศ ไหล่อก หน้าแข้ง หัวเข่า ขา ฝ่ามือ ฝ่าเท้า นิ้วมือ และนิ้วเท้า ส่วน “ผีขวัญ” ได้แก่ พ่อ แม่ นม น้ำ ไฟ ไก่ ปลา กล้วย หูกทอผ้า เปล ฝ่าหลา (ฝ่าสะพานลูก) และผู้กำหนดชะตาชีวิตหรือดวง เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยต้องมีการอ้อนวอนเทพประจำขวัญดังกล่าว (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 322) ไทดำทุกคนมีสัญลักษณ์แทนขวัญหัวหรือศรีษะ แขนงไว้ ณ บริเวณใกล้กับเสาผีเรือนโดยมีผีเรือนเป็นผู้รักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข สัญลักษณ์แทนขวัญของผู้ชายเรียกว่า “ไต้” ของผู้หญิงเรียกว่า “หอ” ไทดำเชื่อว่าการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดจากการที่ขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว หรืออาจเกิดจากสาเหตุที่ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยกระทำการไม่ดีที่เรียกว่า “ผิดผี” หรือความเจ็บป่วยอาจเกิดจากการที่ผีเรือนกระทำความผิดแกลงจนถูกแกลงจับไปลงโทษมีผลทำให้ลูกหลานต้องเจ็บป่วย หลังจากมนุษย์เสียชีวิตแล้ว ไทดำในประเทศไทยเชื่อว่า ขวัญจะกระเจายตัวไปอยู่ ณ เมืองฟ้า เสาผีเรือนของลูกหลาน และตามป่าเขา เมืองฟ้าในความหมายของไทดำในประเทศไทยหมายถึงเมืองแกลงที่สิบสองจุไทยอันเป็นที่อยู่ดั้งเดิมของบรรพบุรุษไทดำ ไทดำในจังหวัดเพชรบุรีมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับขวัญและความเจ็บป่วยที่สัมพันธ์กับขวัญหลายพิธี คือ

พิธีแบ่งขวัญ หรือ การเรียกขวัญ ซ่อมขวัญ เนื่องจากขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว จนทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วย จึงต้องมีการเรียกขวัญโดยการจุดฟืนไฟร้องเรียกขวัญอยู่ที่หน้าบ้าน พร้อมเอาสรวงใส่เสื้อคนที่ขวัญไม่ดี ห่อข้าว ห่อไก่ หรือ หมู โดยในพิธีจะเชิญผีขวัญและขวัญทั้ง 32 มารับเครื่องเซ่นและกลับเข้าร่าง โดยมีหมอขวัญเป็นผู้นำประกอบพิธี

เล่นเรียกขวัญหรือเล่นโต้ (เล่นตัว) เป็นการเล่นเพื่อเรียกขวัญของตัวเอง เพื่อเสริมสิริมงคลและให้หายจากความเจ็บป่วย พิธีเล่นโต้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ (สารานุกรมไทดำลำคำ, 2547: ภาคผนวก ค.)

- พิธีเล่นต่อมึงต่อแนน เพื่อเสริมมึงขวัญ ทำเมื่ออายุครบ 60 ปี
- พิธีเล่นปุกกล้วยเมืองฟ้าหรือเมืองสวรรค์ ทำเมื่ออายุครบ 70 ปีขึ้นไป

- พิธีเล่นปูกกล้วยเมืองลุ่มหรือเมืองมนุษย์ (ผู้ท้าวเรียกว่าเสนกุลาบายศรี) จะเล่นเมื่อมีอายุครบ 80 ปีขึ้นไป

เสนเต็งหรือเสนน้อยจ้อย เป็นการเล่นเพื่อไถ่ความผิดของผีเรือนที่ถูกแฉงจับไปลงโทษ จนลูกหลานต้องเจ็บป่วย มีผู้นำประกอบพิธีเป็นแม่มด

เสนสะเดาะเคราะห์ เป็นการเล่นภายหลังจากหายจากความเจ็บป่วยแล้ว ซึ่งการเจ็บป่วยอาจเกิดจากการเซ่นไหว้ผีไม่ดี แต่เพราะความคุ้มครองของผีเรือนจึงหายจากความเจ็บป่วย จึงเป็นการเล่นเพื่อขอบคุณผีเรือนที่ให้ความคุ้มครองจนได้รับความปลอดภัย รวมทั้งเป็นการเสริมขวัญและกำลังใจ โดยมีแม่มดเป็นผู้นำในการประกอบพิธี

จากพิธีดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้นำในการประกอบพิธีส่วนใหญ่คือ มด ที่หมายถึงผู้ที่มีเวทมนต์และมีคุณธรรมสูงที่สามารถหายเหตุการณ์ล่วงหน้าได้ มดแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ แม่มดหรือมดผู้หญิง และพ่อมดหรือมดชาย ข้อแตกต่างระหว่างพ่อมดและแม่มด ได้แก่ พ่อมดสามารถใช้ปีเป็นเครื่องมือประกอบในพิธีได้ ขณะที่แม่มดใช้ไม้มอ (ดิว) และไม่สามารถใช้ปีเป็นเครื่องดนตรีประกอบพิธี นอกจากนั้นแม่มดยังไม่สามารถประกอบพิธีเสนหมู พ่อมดแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ มดเฝ้าบ้านและมดชอบเที่ยวหรือมดสนุกสนาน โดยมดสนุกสนานมีศักดิ์สูงกว่าของมดบ้าน (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 327, 331) การเป็นพ่อมดและแม่มดสืบเชื้อสายทางสายโลหิตกล่าวคือคนที่เปนมดได้ต้องเป็นลูกหลานของมด ถ้าเรือนใดมีบรรพบุรุษเป็นมดจะต้องมีหิ้งผีมดพร้อมม้ววเป็นสัญลักษณ์ และหิ้งมดมักแยกต่างหากจากเสาผีเรือนทั่วไป (รูป 2.8) ไทดำมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีมด เช่น การเล่นรับมดและเสนดั่งนังหน่อ

รูป 2.8 หิ้งผีมด

เล่นรำมด หรือ เล่นฮัมมด เป็นพิธีที่จะประกาศว่าจะเป็นทายาทมดคนต่อไปและเชิญมดขึ้นหิ้งในเรือน

เล่นดั่งบังหน่อ เป็นพิธีเล่นผีมดหรือมดชายที่ชอบสนุกสนาน จัดขึ้นเฉพาะเรือนที่มีผีมดดังกล่าว การเล่นดั่งบังหน่อประกอบด้วยการเล่นเป่าปี่ ร่ายรำ และกระแทกกระบอกไม้ไผ่ (บังหน่อ) การเล่นดั่งบังหน่อจะจัดขึ้นในวันเดียวกันกับการเล่นผีเรือนหรือเล่นผีบรรพบุรุษทั่วไป โดยการเล่นผีเรือนจะประกอบพิธีในช่วงเช้า ขณะที่เล่นดั่งบังหน่อจะจัดขึ้นในช่วงเย็นราวประมาณบ่าย 4 โมงเย็น ถึง 2 ทุ่ม (รูป 2.9-2.10)

รูป 2.9 พิธีเล่นดั่งบังหน่อ

รูป 2.10 พิธีเล่นดั่งบังหน่อ

2.6 ชีวิตความเป็นอยู่และประเพณี

ไทดำในประเทศไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรม เช่น การทำนา ไทดำในอดีตทำนาหนึ่งครั้งในรอบหนึ่งปี ซึ่งการทำนาพื้นบ้านสัมพันธ์กับฤดูกาลตามธรรมชาติของไทย โดยฤดูฝนอยู่ระหว่างช่วงเดือน 7 ถึง เดือน 11 ตามการนับเดือนทางจันทรคติของคนไทสยามในภาคกลาง (ราวกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม) ฤดูหนาวอยู่ในช่วงเดือน 12 เดือนอ้าย เดือนยี่ และเดือนสาม (ราวกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์) และฤดูร้อนในระหว่างช่วงเดือน 4 ถึง เดือน 6 (ราวกลาง

เดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม) การทำนาสู่มโดยทั่วไปในภาคกลางจะเริ่มในช่วงต้นฤดูฝนราวเดือนพฤษภาคมหรือเดือน 6 ด้วยการเตรียมดินตกกล้าและการปักดำ ช่วงการเพาะปลูกจะอยู่ตั้งแต่เดือน 7 ถึง เดือน 12 ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน และการเก็บเกี่ยวและนวดข้าวจะทำในฤดูหนาวระหว่างเดือนธันวาคมและเดือนมกราคม

2.6.1 ประเพณีในรอบสิบสองเดือน

ประเพณีในรอบหนึ่งปีของไทดำในประเทศไทยสัมพันธ์กับช่วงเวลาการเพาะปลูก โดยประเพณีภายในรอบหนึ่งปีหรือฮีต 12 ของไทดำประกอบด้วย ประเพณีปาดตงข้าวใหม่ เทศกาลอันคอน พิธีเสนผีหมู่บ้าน พิธีเสนผีเรือน และพิธีเสนผีนา นอกจากนั้นประเพณีไทดำในจังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบันยังประกอบด้วยประเพณีที่อาจได้รับอิทธิพลของคนไทยสยามและพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีไหว้ลานนวดข้าว ทำบุญข้าวจีถวยผีเรือน ประเพณีสงกรานต์ ทำบุญสารภ และทำบุญกฐิน

ตารางสรุปกิจกรรมการเกษตรและประเพณีของไทดำในรอบหนึ่งปี

เดือน	เดือนไทยสยาม	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณี
กลาง พย. ถึง กลาง ธค.	เดือนอ้าย	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวและนวดข้าว	- ปาดตงข้าวใหม่ - เสนผีนา ก่อนเกี่ยวข้าว
กลาง ธค. ถึง กลาง มค.	เดือนยี่	ฤดูหนาว	เก็บเกี่ยวและนวดข้าว	- ปาดตงข้าวใหม่ - ไหว้ลานนวดข้าว
กลาง มค. ถึง กลาง กพ.	เดือนสาม	ฤดูหนาว	ว่างเว้นจากการทำนา	- ทำข้าวสีหรือข้าวเหนียว ปิ้งชุปน้ำผึ้งถวายผีเรือน - เมาข้าวหลาม
กลาง กพ. ถึง กลาง มีค.	เดือนสี่	ฤดูร้อน	ว่างเว้นจากการทำนา	- สิ้นเดือน 4 เล่นกำกระรูด - เสนผีเรือน
กลาง มีค. ถึง กลาง เมย.	เดือนห้า	ฤดูร้อน	ว่างเว้นจากการทำนา	- อันคอน - ทำบุญเข้าตูลูและ สงกรานต์ - เข้ากำ

เดือน	เดือนไทยสยาม	ฤดูกาล	กิจกรรมการเกษตร	ประเพณี
กลาง เมย. ถึง กลาง พค.	เดือนหก	ฤดูร้อนและ ต้นฤดูฝน	เริ่มเตรียมดินเพื่อปลูก และปักกล้า	- ขึ้นปีใหม่ - เล่นผีบ้าน ระหว่าง ขึ้น 1 ค่ำ ถึง 6 ค่ำ - เล่นผีเรือน
กลาง พค. ถึง กลาง มิย.	เดือนเจ็ด	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	--
กลาง มิย. ถึง กลาง กค.	เดือนแปด	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	--
กลาง กค. ถึง กลาง สค.	เดือนเก้า	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	ไม่เล่นผีเรือนเพราะผีเรือน ไปเฝ้าดวง
กลาง สค. ถึง กลาง กย.	เดือนสิบ	ฤดูฝน	ช่วงการเพาะปลูกข้าว	ไม่เล่นผีเรือนเพราะผีเรือน ไปเฝ้าดวง - ทำบุญสารท
กลาง กย. ถึง กลาง ตค.	เดือนสิบเอ็ด	ฤดูฝน	ช่วงปลายของการเพาะ ปลูกข้าว	- บุญกฐิน
กลาง ตค. ถึง กลาง พย.	เดือนสิบสอง	ฤดูหนาว	ช่วงปลายของการเพาะ ปลูกข้าว	- เล่นผีเรือน

พิธีปาดตง (จัดตลอดทั้งปี) เป็นการเลี้ยงผีประจำสัปดาห์ โดยไทดำ
ชั้นผู้ท้าว (ตระกูลล่อคำ) จะทำการเลี้ยงผีหรือถวายอาหารแต่ผีเรือนทุกห้าวัน
ขณะที่ไทดำมีชั้นผู้น้อยจะเลี้ยงผีประจำสัปดาห์ทุกสิบวัน (รูป 2.11) คำว่า
“ปาดตง” แปลว่า พาดหรือวางตั้งไว้ เหตุที่มีการเลี้ยงผีทุก 5 และ 10 วัน เนื่อง
จากสัปดาห์ของไทดำมี 10 วันคือ มือกาบ **มีทว** มือฮับ **มีทว** มือฮาย **มีทว**
มือเม้ง **มีมอ** มือเป็ก **มีงท** มือกั๊ด **มีทก** มือโชด **มีดก** มือห้วง **มีทอ** มือเต่า
มีไคว และมือก่า **มีท่า** แต่ละตระกูลจะถือวันไหนเป็นวันทำปาดตงของ
ตระกูล ขึ้นอยู่กับวันที่เชษฐาบุญญาบรรพบุรุษมาเป็นผีเรือนในครั้งแรก และ
การทำปาดตงครั้งต่อไปก็ถือเป็นวันเดียวกันนั้น (เรไร สืบสุข และคณะ,
2524: 67) กระนั้นก็ตามไทดำมักหลีกเลี่ยงที่จะทำปาดตงในวันกำ (วันถือ)

ซึ่งเป็นวันที่จะไม่ประกอบพิธีมงคล เช่น มื้อกัณฑ์และมื้อโชด ส่วนวันที่เป็นสากลของไทดำคือ มื้อเต่า วันแสงไฟเสือนเป็นวันถือประจำบ้าน ซึ่งได้แก่วันที่ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ และมีการก่อเตาไฟไว้ในบ้านเป็นเวลา 1 คืน (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 285)

พิธีเสนผีนว (นิยมจัดในเดือนอ้าย) เป็นการเสนผีนวที่นำข้าวด้วยไก่สดและเหล้า

พิธีปาดตงข้าวใหม่ (เดือนอ้าย) มักจัดขึ้นในช่วงเดือนอ้ายและเดือนยี่หรือราวกลางเดือนพฤศจิกายนถึงกลางเดือนมกราคม ซึ่งตรงกับช่วงฤดูกาลการเก็บเกี่ยวและนวดข้าวของชาวนา ประเพณีปาดตงข้าวใหม่เป็นการนำเอาอาหารไปเสนถวายผีเรือนเป็นพิเศษภายหลังจากการได้ข้าวใหม่หลังการเก็บเกี่ยว อาหารที่นำมาถวายผีเรือนในพิธีปาดตงข้าวใหม่ประกอบด้วยข้าวใหม่ อันได้แก่ ข้าวเม่า ข้าวฮางป่างข้าวใหม่ และข้าวตะหลาย ข้าวฮางป่างข้าวใหม่คือข้าวเปลือกข้าวเหนียวที่นำไปนึ่ง แล้วนำไปผึ่งแดดพอแห้งแล้วนำไปตำเป็นข้าวสาร แล้วนำเอาข้าวสารไปนึ่งอีกครั้ง ส่วนข้าวตะหลาย คือข้าวเปลือกข้าวเหนียวที่เป็นข้าวใหม่ในนาผ่านการผึ่งแดดหลายแดด แล้วจึงนำไปตำเป็นข้าวสาร นอกจากนั้นบางหมู่บ้านมีการปลูกข้าวพิเศษที่เรียกว่า "ข้าวเหล็กหล้า" หรือ ข้าวเหนียวดำเพื่อพิธีปาดตงข้าวใหม่อีกด้วย (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 284)

พิธีทำข้าวจีหรือข้าวเหนียวบั้งซุบน้ำผึ้งถวายผีเรือน (เดือน 3) วรรณกรรมไทดำ กล่าวว่า ในเดือน 3 ไทดำทำข้าวจีหรือข้าวเหนียวบั้งซุบน้ำผึ้งถวายผีเรือน (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 45)

เทศกาลอื่นคอน (เดือน 5) จัดขึ้นในช่วงเดือนห้าไปจนถึง ช่วงขึ้น 1 ถึง 6 ค่ำของเดือน 6 อันเป็นช่วงที่ไทดำว่างเว้นภาระจากการทำนา ตามฮีต 12 เดือนของไทดำกำหนดไว้ว่าหลังจากการไถมีบ้านแล้ว ห้ามเล่นลูกช่วงหรืออื่นคอนโดยเด็ดขาด คำว่า "อื่น" แปลว่า เล่น คำว่า "คอน" หมายถึง ลูกช่วงที่ทำจากผ้าที่เย็บคล้ายหมอนสี่เหลี่ยมเล็กๆ มีหูห้อยอยู่ 4 มุม ภายในบรรจุด้วยทรายหรือเมล็ดธัญพืชหรือมะขาม (รูป 2.12) ไทดำในแต่ละหมู่บ้านจะจัดเทศกาลอื่นคอนไม่ตรงกัน เพื่อให้หนุ่มไทดำจากหมู่บ้านหนึ่งได้มีโอกาสไปรื่นเริงและร่วมเทศกาลลงช่วงในอีกหลายหมู่บ้าน ทำให้หนุ่มสาวไทดำจากหลายหมู่บ้านได้มีโอกาสรู้จักกัน นอกจากการเล่นโยนลูกคอนแล้ว เทศกาลอื่นคอนยังประกอบด้วยการตอกลอน เป่าแคน ฟ้อนรำและลงช่วง การลงช่วงหมายถึงการที่หญิงไทดำมาร่วมกันทำงานเล็กๆ น้อยๆ ณ บริเวณลานบ้านหรือของหมู่บ้านในตอนกลางคืนหลังจากเสร็จภาระการทำงานในตอนกลางวันแล้วราวประมาณหนึ่งทุ่มหรือสองทุ่ม งานเล็กๆ น้อยๆ ที่หญิงไทดำร่วมกันทำ ได้แก่ ปั่นฝ้าย เย็บปักถักร้อย จักสาน และตำข้าวเป็นต้น ซึ่งปกติจะนั่งรวมกันเป็นวงกลมจุดไฟไว้ตรงกลางเพื่อให้สว่างพอเห็น (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 290) ลานช่วงยังอาจหมายถึงลานตากข้าวหรือลานนวดข้าว โดยหมู่บ้านไทดำหนึ่งๆจะมี

รูป 2.11 พิธีปาดตง

รูป 2.12 "คอน" หรือ ลูกช่วง

หลายลานช่วง โดยเรียกชื่อตามหญิงสาวผู้ที่เป็นหัวหน้า การอยู่ช่วงไม่มีการเลือกฤดูสามารถทำได้ตลอดทั้งปี อาจมีการหยุดพักเป็นบางช่วงถ้าหากมีภาระงานหนักแล้วในช่วงกลางวัน การลงช่วงโดยปกติจะอยู่กันจนถึงเวลาเที่ยงคืน การลงช่วงในเทศกาลอื่นคอนนอกจากจะทำให้หนุ่มสาวไทดำได้รู้จักกันแล้ว ลานช่วงยังเป็นสถานที่ที่บอกกล่าวเรื่องราวและข่าวคราวของชุมชนในหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่น เรื่องการทำงานในไร่ นา การทำมาหากิน และการหาของป่า เป็นต้น

พิธีเสนผีหมู่บ้าน (เดือน 6) คำว่า "เสน" หมายถึง เสนหรือสังเวท "บ้าน" หมายถึง ผีประจำหมู่บ้าน หรือผีของผู้ที่ก่อตั้งหมู่บ้าน ไทดำในแต่ละหมู่บ้านจะประกอบพิธีเสนผีบ้านทุกปี โดยนิยมเสนผีบ้านในช่วงขึ้น 1 ค่ำ ถึง 6 ค่ำของเดือน 6 ซึ่งเป็นช่วงปีใหม่ของไทดำ หลังจากการเสนผีบ้านแล้วห้ามเล่นลูกช่วงอย่างเด็ดขาด เนื่องจากเข้าสู่ฤดูการทำนาแล้ว (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524: 47)

พิธีเสนผีเรือน (นิยมจัดในเดือน 4, 6, 12) คำว่า "เรือน" หมายถึง ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษฝ่ายบิดา ที่ตายดีไม่ไ้ตายด้วยอุบัติเหตุหรือตายท้องกลม พิธีเรียกผีขึ้นเรือนทำหลังจากเผาศพแล้ว ไทดำในประเทศไทยประกอบพิธีเสนผีเรือนทุกปี หรือ 2-3 ปี ต่อครั้ง พิธีการเสนผีเรือนแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ เสนผีเรือนชั้นผู้ท้าวของไทดำตระกูลลอคำ และเสนผีเรือนชั้นผู้น้อยของไทดำตระกูลอื่นๆ การเสนผีเรือนชั้นผู้ท้าวและชั้นผู้น้อยมีข้อแตกต่างกันดังนี้

- เสนผีเรือนชั้นผู้ท้าว เป็นการเสนผีเรือนของไทดำตระกูลลอคำ ณ บริเวณกว๋านของเรือนซึ่งถือว่าเป็นห้องผีเรือนของเรือนชั้นผู้ท้าว ผู้นำประกอบพิธีหรือหมอปิธีต้องเป็นคนตระกูลลอคำหรือชนชั้นผู้ท้าวด้วย โดยหมอปิธีจะสวมเสื้อพิเศษ ที่เรียกว่า "จาง" ที่เป็นเสื้อแบบคอตั้งและแนวชายเสื้อทั้งสองข้าง เสื้อเย็บด้วยด้ายสีแดง ในอดีตไทดำชั้นผู้ท้าวจะเสนผีเรือนด้วยเนื้อควาย แต่ปัจจุบันเสนด้วยเนื้อหมู เนื่องจากมีราคาย่อมเยารักว่า หมูที่ใช้เสนจะต้องต้มให้สุก โดยปกติการเสนผีเรือนไทดำชั้นผู้ท้าวจะทำพิธีใหญ่โตและหรูหรากว่าพิธีของชั้นผู้น้อย การเสนผีเรือนไทดำชั้นผู้ท้าวจะให้ผีเรือนกินเหล้าก่อนกินข้าว วิธีการให้อาหารแก่ผีผู้ท้าวจะยกห่อข้าว หรือ "ห่อหล่อ" ส่งทางหน้าต่างครั้งเดียว "ข้าวหล่อ" ประกอบด้วยหมูย่าง ผลไม้ และขนม ที่มัดรวมกันห่อด้วยใบตองที่มีลักษณะโคนเรียวปลายบาน (ถนนม คงยิ้มละมัย, 321) แต่บางหมู่บ้าน เช่น บ้านแม่ประจันต์ การเสนผีชั้นผู้ท้าวจะถวายอาหารผ่านรูเจาะที่พื้นข้างเสาผีเรือน
- เสนผีเรือนชั้นผู้น้อย เป็นการเสนผีเรือนของไทดำตระกูล รุ วิกา กวาง เรือง ลอ (น้อย) แลง และตอง เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นผู้น้อย โดยจะประกอบพิธี ณ บริเวณกะล่อห้องหรือห้องผี

เรือนของเรือนชั้นผู้น้อย ผู้นำในการประกอบพิธีหรือหมอปิธิก็ต้องเป็นไทดำชั้นผู้น้อยด้วย โดยหมอปิธิผู้น้อยสวมเสื้อฮีหรือเสื้อไท และถือพัดหรือวี การเสนผีเรือนชั้นผู้น้อยจะเสนด้วยเนื้อหมูดิบ และให้มีเรือนกินข้าวก่อนกินเหล้า วิธีการให้อาหารผีเรือนกิน จะคืบอาหารส่งผ่านช่องที่เจาะไว้ที่ผนังของห้องผีเรือน

การเสนผีเรือนสามารถทำได้ตลอดทั้งปี ยกเว้นเดือน 9 และเดือน 10 เนื่องจากไทดำในประเทศไทยเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่มีผีเรือนไปเฝ้าแดง ไทดำมักจะเสนผีเรือนในเดือน 4, 6, และ 12 อันเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการะงานในไร่นา วันขึ้นปีใหม่ (เดือน 6) วันขึ้นปีใหม่ของไทดำในจังหวัดเพชรบุรีตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 6 ซึ่งถือว่าเป็นวันแรกของการทำงานของไทดำ ภายหลังจากการหยุดพักผ่อนเล่นคอนตลอดทั้งเดือน 5 อันเป็นเดือนที่ว่างเว้นจากการภาระไร่นา วันขึ้นปีใหม่เป็นการเริ่มปฏิบัติตัวใหม่และละเว้นสิ่งที่ไม่ดี และมักจะเป็นช่วงเดือนที่ทำพิธีเสนต่างๆด้วย เช่น ไทดำจังหวัดเพชรบุรีเสนผีบ้านในวันขึ้นปีใหม่หรืออาจจัดอยู่ในช่วงวันขึ้น 1 ค่ำ ถึง ขึ้น 6 ค่ำของเดือน 6 แต่ไทดำบ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม เสนผีบ้านในวันที่ 14 เมษายน ซึ่งตรงกับวันขึ้นปีใหม่ของคนไทย แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลวันขึ้นปีใหม่ของคนไทย นอกจากการเสนผีบ้านแล้ว ในวันที่ 14 เมษายน ไทดำบ้านเกาะแรตยังนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นเพื่อเป็นสิริมงคล ตลอดจนมีพิธีบายสีสู่ขวัญ รดน้ำดำหัวแก่ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน และหนุ่มสาวเล่นลูกช่วง ส่วนคนชราหรือพ่อแม่ พี่นองและตอกลอน (นกุล ชมภูนิช, 2538 : 123-125) นอกจากนั้นเดือน 6 ยังเป็นเดือนที่ไทดำนิยมเสนผีเรือน นอกเหนือไปจากเดือน 4 และ เดือน 12

ประเพณีของไทดำจังหวัดเพชรบุรีที่อาจได้รับอิทธิพลของคนไทยภาคกลางและพระพุทธศาสนา ได้แก่ ประเพณีเผาข้าวหลาม และประเพณีเข้าตูลูและสงกรานต์

ประเพณีเผาข้าวหลาม (เดือน 3) เป็นประเพณีของคนไทดำ อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี โดยไทดำเชื่อว่าข้าวที่สุกคากระบอกละไม่ไผ่เป็นข้าวที่เหมาะสมแก่การถวายแด่เจ้าแม่โพสพ แต่หลังจากการเผาข้าวหลามแล้วไทดำนำข้าวหลามไปถวายพระภิกษุสงฆ์และแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้อง ประเพณีเผาข้าวหลาม มักจะกระทำกันในช่วงที่เสร็จจากข้าวนาปีหรือในช่วงขึ้น 15 ค่ำเดือน 3 ไปจนถึงสิ้นเดือน 3 (ถนอม คงยิ้มละมัย, 2544: 288)

ทำบุญเข้าตูลูและสงกรานต์ (เดือน 5) ซึ่งตรงกับช่วงเทศกาลสงกรานต์ของคนไทย ไทดำนิยมทำข้าวเหนียวแดงไปทำบุญที่วัด และหยุดทำงานทั้งปวงเป็นเวลา 7 วัน ที่เรียกว่า “เข้ากำ”

ปัจจุบันไทดำในภาคกลางของไทย เช่นจังหวัดเพชรบุรี มีการทำนาสองครั้งต่อปี ได้แก่ นาปีและนาปรัง โดยนาปีอยู่ในช่วงเดือน 8-11 และนาปรัง

ในช่วงเดือน 3-6 ซึ่งเป็นการทำนาครั้งละ 4 เดือน และใช้น้ำจากระบบชลประทานเข้าช่วย การทำนาสองครั้งต่อปีของไทดำไม่มีผลกระทบกับประเพณีดั้งเดิมของไทดำ แต่อาจมีผลต่อการดำเนินชีวิต เนื่องจากไทดำมีรายได้เพิ่มขึ้น จึงมีโอกาสปูฟุ้งเฟ้อได้ (ถนอม คงยิ้มละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548)

2.6.2 พิธีกรรมที่เกี่ยวกับวัฏจักรของชีวิต

นอกจากพิธีกรรมในรอบสิบสองเดือนแล้ว ไทดำยังประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฏจักรของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน การเจ็บไข้ และการตาย

ประเพณีการเกิด เป็นประเพณีที่ไทดำในประเทศไทยปัจจุบันไม่นิยมทำแล้ว เนื่องจากไทดำหันไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาล ในอดีตก่อนการคลอดบุตรไทดำจะประกอบพิธี “วานขวัญผีเรือน” โดยหมอผีจะทำการฆ่าไก่เพื่อเซ่นไหว้ผีญาติพี่น้องที่ตายขณะคลอดบุตร เพื่อไม่ให้มารบกวนขณะคลอดลูก หลังจากการคลอดบุตรเสร็จแล้ว จะนำรกของทารกใส่กระบอกไม้ไผ่ไปแขวนไว้ที่คอบต้นไม้ใหญ่ในป่า ฝ่ายมารดาหลังจากอยู่ “กำไฟ” หรือ อยู่ไฟเป็นเวลา 3 วันแล้ว จะมีการเซ่นไหว้ผียาไฟเพื่อสุขวัญผียาไฟให้ดูแลรักษาเด็กที่เกิดใหม่ หลังจากนั้นมารดาจะอยู่ “กำเดือน” หรือ อยู่ไฟจนครบ 30 วัน (สารานุกรมไทดำล้าค่า, 2547: 26-27)

ประเพณีการแต่งงานหรือกินดอง ไทดำมักจะไม่แต่งงานในวันที่ดีถือว่าเป็นวันอัปมงคล ได้แก่ มือกุดและมือไซด และในเดือน 5 เพราะเชื่อว่าจะอยู่กันได้ไม่นาน ไทดำห้ามแต่งงานในเดือนอ้าย ยี่ สาม ห้า และในเดือนที่มีจันทร์คาส (เรไร สืบสุข และคณะ, 2524 : 63) การแต่งงานของไทดำจะเริ่มจากการที่พ่อแม่ของฝ่ายชายส่งคนไปทาบถามพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ต่อจากนั้นประเพณีการแต่งงานไทดำจะประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ “ส่ง สู่ ส่ง สา”

ส่ง หมายถึง การหมั้น ที่ฝ่ายชายจะนำเอาหมากพลูไปมอบให้แก่พ่อแม่ของฝ่ายหญิง

สู่ หมายถึง หลังจากการหมั้นแล้ว ชายจะหมั้นไปเยี่ยมเยียนฝ่ายหญิงเป็นระยะๆ

ส่ง หมายถึง พิธีการส่งตัวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด

สา มาจาก อาสา หมายถึง การที่ฝ่ายสามีอยู่อาสาช่วยงานด้านนาไร่แก่ครอบครัวของฝ่ายภรรยาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วแต่จะตกลงกัน อาจประมาณ 1-5 ปี

ในอดีตไทดำยังมีการอาสาก่อนการแต่งงาน แต่จะไม่หลับนอนในห้องเดียวกันกับว่าที่ภรรยา

ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ มักนิยมจัดในช่วงเดือน 6 และเดือน 12 และไม่นิยมจัดในเดือน 5 เพราะเป็นหน้าแล้งที่น้ำทำไม่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับ

เป็นเดือนแห่งการพักผ่อน และเล่นคอน นอกจากนั้นไทดำยังไม่นิยมจัดประเพณีขึ้นบ้านใหม่ในเดือน 9 เดือน 10 และเดือน 11 โดยเฉพาะเดือน 9 และ 10 เนื่องจากเชื่อว่าเป็นเดือนที่มีผีเรือนไปเฝ้าแดง ประเพณีขึ้นบ้านใหม่มักจัดในวันที่ถือว่าเป็นวันมงคลของไทดำและจัดขึ้นในตอนเย็นหลังเวลาบ่ายสามโมง โดยมีหมอปิธีเป็นผู้นำในการประกอบพิธี ซึ่งจะประกอบด้วย การชมชวงหรือสิ่งชั่วร้าย เช่น ผีร้ายที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้ที่นำมาสร้างเรือนให้ไปอยู่ที่อื่น รวมทั้งขนอุปกรรมที่จำเป็นในการดำรงชีพขึ้นเรือน เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง เป็นต้น ต่อจากนั้นมีการเชิญผีเรือนให้ขึ้นเรือนใหม่ และทำพิธี "จีไฟไหข้าว" หรือพิธีหนึ่งข้าวเหนียวก่อไฟบนเตาที่ใช้ก่อนหिन 3 ก้อนหรือก้อนเล็กที่เลือกโดยลูกตาหรือผู้ที่ เป็นพี่ชายหรือน้องชายของภรรยาเจ้าของเรือน อันเป็นการแสดงถึงการเริ่มต้นชีวิตใหม่ แต่เดิมไทดำก่อแม่เตาไฟบนกะละมังที่บรรจุดินจนเต็ม แต่ปัจจุบันในพิธีขึ้นบ้านใหม่ไทดำก่อแม่เตาไฟบนถาดหรือกะละมังสังกะสีที่บรรจุดินจนเต็ม แทนพอบเป็นพิธี ส่วนการจุดไฟหนึ่งข้าวก็เป็นเพียงการสมมติ เสร็จแล้วก็ถวายเครื่องเช่นแกมสังนางไม้ เพื่อให้มาคุ้มครองเจ้าของเรือน แล้วลูกตาจะเป็นผู้ชี้เขตที่ตั้งของเสาเปิด เสาไก่ และคอกหมู และสุดท้ายมีการเลี้ยงอาหารแขกที่มาร่วมงาน

ประเพณีที่เกี่ยวกับความตาย แต่เดิมหลังจากมีคนตายภายในหมู่บ้าน จะมีการยิงปืนขึ้นฟ้าจำนวน 3 นัด เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้คนในหมู่บ้านรับทราบจะได้หยุดงาน และไปช่วยงานศพ ผู้ตายจะได้รับการอาบน้ำและสวมเสื้อผ้าใหม่ โดยมีเสื้อสีดำเรียบสวมอยู่ชั้นนอกสุด ต่อจากนั้นศพจะถูกห่อด้วยผ้าขาวหรือผ้าที่ทอขึ้นเอง เรียกว่า การ "หลอยศพ" หลังจากนั้นจะใช้ผ้าแพรสีแดงปิดหน้าศพ โรงศพจะคลุมด้วยเสื้อสีดำที่มีลวดลาย ศพจะตั้งไว้ที่เรือนของผู้ตายประมาณ 2-3 วัน โดยหันปลายเท้าไปทางทิศเหนือเพื่อเวลาคนตายลุกขึ้นจะได้เดินขึ้นทิศเหนือกลับบ้านเมืองเดิมที่สิบสองจุไท ถ้าเป็นศพผู้ชายจะวางไว้ตรงแนวชื่อของห้องผีเรือน และถ้าเป็นผู้หญิงจะวางศพไว้ตรงแนวชื่อของเสาเอก (โชติมา จตุรงค์, 2540: 250) โดยศพจะถูกวางได้ชื่อเรือนตามยาวของชื่อ ไม่วางขวางชื่อ แต่หลังจากเสร็จพิธีบอกทางแล้วศพจึงจะถูกวางขวางชื่อ ระหว่างที่ตั้งศพที่เรือน เขยยกหรือผู้นำประกอบพิธีจะอ่านความโตเมืองแดงในความหมายของเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เพื่อผู้ตายจะได้กลับบ้านเกิดเมืองนอนเดิมที่สิบสองจุไท หลังจากนั้นจะเคลื่อนศพไปยังป่าช้าหรือป่าช้าของหมู่บ้านเพื่อประกอบพิธีเผาศพและบอกทางกลับไปสู่เมืองแดง โดยขณะเผาศพ เขยยกหรือผู้นำบอกทางจะอ่านหนังสือไทดำที่บอกทางกลับสู่เมืองแดง แล้วนำกระดูกที่ได้จากการเผาใส่ไว้ในหม้อแล้วฝัง ณ ป่าช้านั้น และจะมีการโยนสายใจออกมาจากไหกระดูกนั้น จากนั้นก็วางจอบหรือเคียวไม้ไผ่ และฟูกที่นอนของคนตาย เหนือหลุมฝังไหกระดูกพร้อมกับสร้างเรือนแฮ้ว หรือเฮือนแฮ้ว ครอบ ถ้าผู้ตายเป็นชาย เฮือนแฮ้วจะประดับด้วย กอกาว (หรือเสาใหญ่) ประดับด้วยผ้ายาวสีขาวขลิบแดง (รูป 2.13) และเสาอีกต้นประดับด้วย

“เบายี่ไม้” หรือ โปไม้ ที่เป็นแผ่นผ้าสีขาวและแดงเรียงเป็นตับ ข้าง “เบายี่ไม้” จะแขวนเสื้อ 2 ตัว อันได้แก่ เสื้อของผู้ตายและเสื้อของภรรยา โดยเสื้อของผู้ตายชายจะหันหน้าไปทางเมืองแกงสิบสองจุไท ขณะที่เสื้อของภรรยาจะหันหน้าสู่หมู่บ้าน เหนือ “เบายี่ไม้” จะประดับด้วยร่มหรือเขียน ได้ร่มแขวนลูกกอน ถ้าผู้ตายอายุมากกว่า 80 ปีขึ้นไปจะปักนกฟางสำหรับให้ผู้ตายขึ้นกลับไปเมืองแกง (รูป 2.14)

รูป 2.13 การประดับเรือนชั่วคราวของผู้ตายชายไทดำ

รูป 2.14 เสาที่ตกแต่งด้วยเบายี่ไม้ เสื้อของผู้ตายและภรรยา รวมทั้งนกฟางสำหรับให้ผู้ตายขึ้นกลับไปเมืองแกง

แต่ถ้าผู้ตายเป็นหญิง เชื้อนแล้วจะประดับด้วยธงเล็กที่ปักเป็นพุ่ม และแขวนเสื้อฮี (ถนอม คงยัมละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548) การประดับเชื้อมแล้วด้วยธงที่ปักเป็นพุ่มคล้ายกับการประดับเชื้อมแล้วของผู้ตายหญิงไทดำในเวียดนาม นอกจากนั้นไทดำยังมีประเพณีสร้างเรือนแก้วหรือวิมานถวายแก่ผู้ตายด้วย ถ้าผู้ตายมีอายุมากกว่า 72 ปี หรือในบางหมู่บ้านถ้าผู้ตายมีอายุมากกว่า 75 ปี และไม่ได้ตายจากอุบัติเหตุ (ถนอม คงยัมละมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2548) (รูป 2.15)

ระหว่างประกอบพิธีศพและเผาศพ ภรรยาหรือสามีรวมทั้งบุตรธิดาของผู้ตายจะสวมเสื้อดำ ที่เป็นเสื้อขาวไม่มีแขนเย็บชั่วคราว และมีผ้าขาวคาดศีรษะ คล้ายเครื่องแต่งกายงานศพตามอย่างประเพณีจีน ลูกชาย 1 คนซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกชายคนโตจะโกนผม 1 วัน ขณะที่ญาติผู้ตาย สะใภ้และลูกเขยสวมเสื้อฮีเอาด้านที่มีลวดลายไว้ด้านใน ไม่มีการไว้ทุกข์หลังงานศพ

หลังจากเสร็จพิธีที่ป่าแล้วแล้วประมาณ 20-30 วัน จะมีการเชิญผีกลับไปเป็นผีเรือนที่จะล่องลอย และประกอบพิธีเสนอื่นๆตามมาอีกหลายพิธี ได้แก่ เสนแผ่วเชื้อม เสนกวัดกว้าย เสนแก้เคราะห์เรือน และเสนเอาผีขึ้นเรือน

เสนแผ่วเชื้อม หมายถึงการกวาดสิ่งเลวร้ายออกไปจากเรือน ภายหลังจากผู้อยู่อาศัยในเรือนนั้นเสียชีวิต ซึ่งถือว่าตอนนั้นเป็นเรือนร้าย หรือเชื้อมร้าย โดยการแผ่วเชื้อมจะจัดขึ้นหลังจากการเผาศพไปแล้วประมาณ 1-2 เดือน เป็นพิธีที่ไม่ต้องจัดเครื่องเซ่น ผู้นำประกอบพิธีคือแม่ผด

เสนกวัดกว้าย เป็นการเสนที่ทำควบคู่ไปกับการเสนแผ่วเชื้อม เป็นการเสนที่ต้องมีเครื่องเซ่นด้วย

เสนแก้เคราะห์เรือน เป็นการเสนที่ขาดไม่ได้สำหรับเรือนที่มีผู้อาศัยเสียชีวิต ซึ่งอาจไม่ต้องจัดพิธีเสนแผ่วเชื้อม และเสนกวัดกว้ายก็ได้ แต่ถ้าหากมีการประกอบพิธีทั้ง 2 ชนิดนั้นแล้ว การเสนแก้เคราะห์จะต้องจัดในเดือนอื่น การเสนแก้เคราะห์เป็นการทำให้เรือนมีความสะอาดบริสุทธิ์ และมักมีการปักดาเหลวไว้ตามมุมของบ้านเพื่อป้องกันผีและสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาในบ้านได้ (รูป 2.16-2.17) นอกจากนั้นก่อนการขึ้นบ้านใหม่ มักจะต้องมีการเสนแก้เคราะห์ด้วย เพื่อบูชาตะปูและสิ่งร้อยรัดให้เรือนคงอยู่ได้

เสนเอาผีขึ้นเรือน เป็นพิธีที่จัดขึ้นภายหลังการเสนแผ่วเชื้อมและเสนกวัดกว้าย แต่ต้องจัดก่อนเสนแก้เคราะห์เรือน โดยจะประกอบพิธีหลังการเผาศพราว 1-2 เดือน ผีในที่นี้หมายถึงผีบรรพบุรุษที่ไม่ได้เสียชีวิตจากอุบัติเหตุ เรือนที่ยังไม่มีการเสนเอาผีขึ้นเรือน ไม่สามารถจัดงานมงคลใดๆได้ รวมทั้งคนที่อาศัยอยู่ในเรือนนั้นถือว่ายังไม่บริสุทธิ์ที่ไม่ควรขึ้นเรือนใครได้ (ถนอม คงยัมละมัย, 2544: 328-329)

รูป 2.15 เรือนแก้วหรือวิมาน

รูป 2.16 ดาเหลวที่ปักไว้หน้าประตูบ้าน

รูป 2.17 ดาเหลวที่เสานักบันไดขึ้นเรือน

ไทดำหรือกลุ่มคนไทที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศไทยในนาม ไททรงดำ ลาวทรงดำ หรือ ลาวโซ่ง ไทดำถูกกวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยธนบุรี โดยมีเพชรบุรีเป็นจังหวัดแรกและจังหวัดเดียวที่เป็นที่ตั้งของชุมชนไทดำในช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จวบจนรัชกาลที่ 5 ได้ทำการยกเลิกระบบไพร่ ไทดำจึงได้รับอนุญาตให้สามารถโยกย้ายหาแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานอื่นที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าทางตอนเหนือของประเทศ ประกอบกับไทดำมีนัยเพื่อเดินทางกลับบ้านเมืองเดิมทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ถึงแม้ว่าความเชื่อดั้งเดิมของไทดำที่สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผี และขวัญ คล้ายกับความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย แต่ความเชื่อเดิมของไทดำปราศจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ประกอบกับเป็นกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนเข้ามา ทำให้ไทดำในช่วงต้นมักแยกตนออกจากคนไทยสยาม แต่กระนั้นก็ตามรัฐบาลสยามค่อนข้างให้อิสระภาพในการปกครองตนเองแก่ชุมชนไทดำ แม้กระทั่งปัจจุบันผู้นำในชุมชนไทดำส่วนใหญ่แล้วล้วนมีเชื้อสายไทดำ ในอดีตผู้นำชุมชนมักเป็นเพียงท้าวเก่าผู้เป็นผู้นำปกครองไทดำในสิบสองจุไทยและเป็นผู้ดำเนินการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย การสืบทอดตำแหน่งผู้นำชุมชนในครั้งนั้นมักนิยมสืบทอดจากบิดาสู่บุตรชายคนโตหรือบุตรชายคนอื่นที่มีความเหมาะสม เนื่องจากระบบครอบครัวของไทดำถือสายฝ่ายบิดาเป็นสำคัญ กล่าวคือเมื่อหญิงสาวไทดำแต่งงานแล้ว ต้องหันไปนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายสามี บุตรชายจึงมักได้รับการเลี้ยงดูแบบประคับประคองมากกว่าบุตรสาว และบุตรชายจะต้องเป็นผู้นำในการเสนผีเรือนคนต่อไป แต่ก่อนการแต่งงานในอดีตฝ่ายชายต้องไป "อาสา" เป็นแรงงานช่วยงานไร่นาที่ครอบครัวฝ่ายหญิงเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อทดแทนบุญคุณบิดามารดาของฝ่ายหญิง ไทดำในอดีตทำนาหนึ่งครั้งต่อปี ซึ่งการทำนาในรอบหนึ่งปีสัมพันธ์กับประเพณี 12 เดือนของไทดำ อันได้แก่ วันขึ้นปีใหม่ เทศกาลอันคอน รวมทั้งการเสนผีบ้าน ผีเรือน และผีนา ประจำปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของไทดำ ที่ประกอบด้วยความเชื่อเรื่องผีและขวัญ ภายหลังไทดำได้ปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมและประเพณีของคนไทยสยาม และรับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา ประเพณีสิบสองเดือนของไทดำจึงผนวกประเพณีสงกรานต์ เข้าพรรษา และทอดกฐิน เข้าสู่ระบบความเชื่อของไทดำในประเทศไทย วัฒนธรรมแบบผสมผสาน ไม่ว่าความเชื่อ ลักษณะทางการเมือง และการปกครอง รวมทั้งลักษณะทางสังคมและครอบครัวสะท้อนออกมาให้เห็นในการเลือกถิ่นฐาน หมู่บ้านและลักษณะของสถาปัตยกรรมของเรือนพักอาศัยของไทดำในประเทศไทยด้วย

บทที่ 3

ถิ่นฐานไทดำในไทย

การที่ชาวไทดำอพยพเคลื่อนครัวจากบ้านเกิดที่สิบสองจุไทยมา โดยได้รับการกำหนดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยที่เมืองเพชรบุรีจนกลายเป็นรกรากแรกในสยาม นับว่าเป็นเรื่องเหมาะสมพอดีในประการที่ถิ่นฐานใหม่นี้มีสภาพภูมิประเทศละม้ายถิ่นฐานเดิมที่จากมา คือมีภูเขาผุดขึ้นให้เห็นอยู่ทั่วไป เช่น เขาวัง เขาหลวง เขาย้อย เขาสีไก่ เขาทะโมน เป็นต้น รวมทั้งภูเขาที่รายเรียงเป็นเทือกทางฟากตะวันตกอีกมากมายโดยมีทุ่งราบกว้างใหญ่อันอุดมเอื้อต่อการทำเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิถีทางทำมาหากินที่อยู่ในสายเลือดของผองไทดำมานานนาน แตกต่างออกไปตรงที่เพชรบุรีมีชายฝั่งทะเลด้วย แต่ชาวไทดำเลือกที่จะอยู่ห่างจากฝั่งทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน อันเป็นภูมิลักษณะที่คุ้นเคยมากกว่า และได้ปักหลักอยู่อาศัยทำมาหากินอย่างผาสุกตามอัตภาพ สืบทอดพงศ์พันธุ์สร้างสรรคชุมชนจนมีความมั่นคงสืบมาจนทุกวันนี้เป็นเวลาสองร้อยกว่าปีมาแล้ว

3.1 หลักแหล่ง

ในปัจจุบันไทดำตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในภาคตะวันตก จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และนครปฐม โดยมีไทดำบางกลุ่มปักหลักตั้งบ้านเรือนอยู่ในจังหวัดอื่นประปราย เช่น สุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก กาญจนบุรี ลพบุรี สระบุรี และจังหวัดเลย

ถิ่นฐานแรกของไทดำในแถบจังหวัดเพชรบุรีนั้นเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ด้านตะวันออกติดฝั่งทะเลอ่าวไทย ในขณะที่ด้านตะวันตกเรื่อยไปยังจังหวัดราชบุรีมีเทือกเขาตะนาวศรี ทอดแนวกันเขตแดนไทยและพม่า ลักษณะของภูมิประเทศอันเป็นเทือกเขาสูงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้นี้เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารที่หล่อเลี้ยงที่ราบเบื้องล่าง ยังความชุ่มชื้นให้กับผืนดิน ก่อนที่สายน้ำเหล่านั้นจะไหลลงสู่อ่าวไทย นอกจากนี้สภาพภูมิอากาศที่มีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากประเทศจีนนำฝนเข้ามาตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม ทำให้บริเวณลุ่มน้ำหลัก ทั้งลุ่มน้ำเพชรบุรี และลุ่มน้ำแม่กลองมีน้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูกอยู่เสมอยังผลให้ภูมิภาคแถบนี้เป็นหลักแหล่งถิ่นฐานอันอุดมสมบูรณ์แก่ผู้อาศัยทุกหมู่บ้าน (รูป 3.1)

ผืนแผ่นดินถิ่นฐานของไทดำในประเทศไทยนั้นมีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขาขนาบด้วยภูเขาสูงทางด้านตะวันตก โดยที่ด้านตะวันออกนั้นเปิดออกสู่ทะเลกว้าง ดินแดนแถบนี้เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำหลักของประเทศไทย 3 ลุ่มน้ำ คือ ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งนอกจากแม่น้ำหลักทั้งสามสายที่เปรียบเสมือนสายโลหิตใหญ่หล่อเลี้ยงชีวิตให้กับแผ่นดินแล้วภูมิภาคนี้

ยังมีลำน้ำสาขา ตลอดจนเครือข่ายคูคลองแผ่กระจายเปรียบได้ดั่งเส้นเลือดฝอยหล่อเลี้ยงให้ความชุ่มชื้นกับพื้นที่ต่างๆ ทุกหัวระแหง มีหลักฐานทางโบราณคดีบ่งชี้ว่าในอดีตนั้นผืนดินแถบนี้เคยอยู่ติดทะเล แต่จากการยกตัวของเปลือกโลกทำให้ฝั่งทะเลถอยร่นลงมาทางใต้จนทำให้เหลือเพชรบุรีเท่านั้นที่ยังคงเป็นเมืองชายทะเลอยู่ (วีระ อินพันทัง, 2544:43)

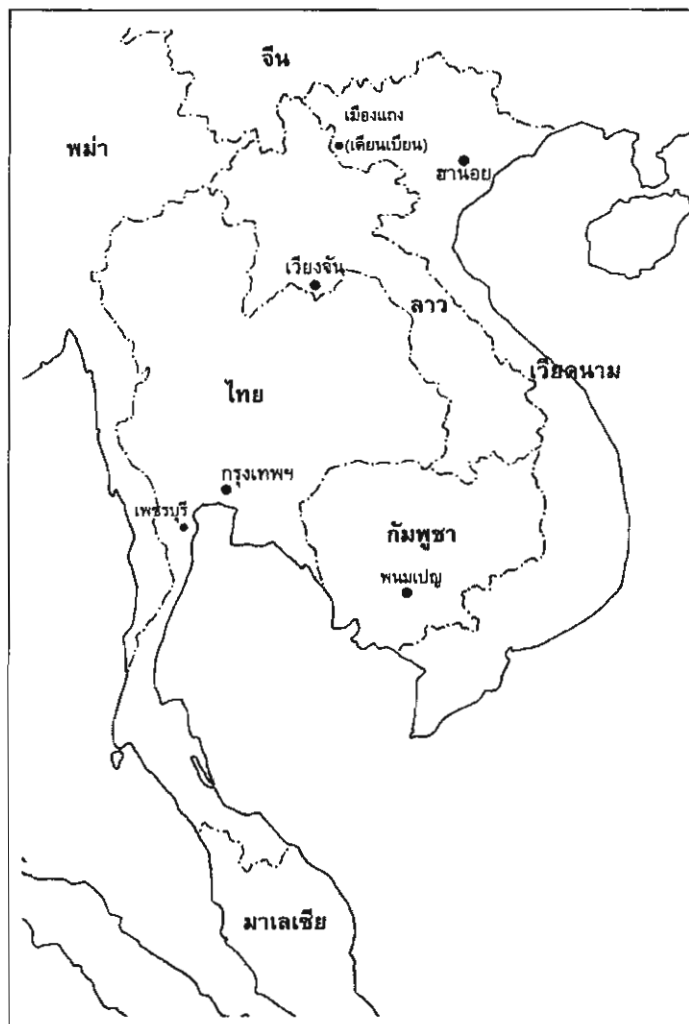
การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทะเล รวมไปถึงการทับถมของตะกอนตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ทำให้ผืนดินแถบนี้เป็นแหล่งเพาะปลูกสำคัญตั้งแต่อดีตกาลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศักราชที่ 11-12 บริเวณภูมิภาคตะวันตกนี้ยังมีชายหาดติดต่อกัน ประกอบไปด้วยชุมชนที่ตั้งหลักแหล่งเลียบไปกับชายหาด ดินแดนบริเวณนี้จึงนับเป็นเมืองรัฐริมฝั่งทะเลที่มีความสำคัญ जबจนเมื่อฝั่งทะเลค่อยเคลื่อนแนวร่นออกไป เมืองเหล่านี้จึงค่อยๆ กลายเป็นเมืองห่างทะเล เหลือเพียงเพชรบุรีที่ยังคงผสมผสานภูมิประเทศความเป็นภูเขาและทะเลไว้ด้วยกัน (วีระ อินพันทัง, 2544 : 46)

รูป 3.1 เวียนไทดำ บ้านหนองชุมพล มีภูเขาอิโก้เป็นฉากหลัง

กลุ่มชนที่ตั้งหลักปักแหล่งถิ่นฐาน ณ บริเวณนี้ก็มีไม่เพียงชนชาติไทยเท่านั้น แต่ยังมีผู้คนอีกมากมายหลายชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยร่วมกันมาเป็นเวลานานร่วมกับเหล่าคนไทยอย่างกลมกลืน ผสมผสานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันจนแทบจะแยกออกจากกันได้ยาก ดินแดนประเทศไทยนอกจากจะมีความอุดมสมบูรณ์แล้วยังเปิดโอกาสให้กลุ่มคนหลากหลายจากภายนอกเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน จนกลายเป็นชุมชน บ้านเมืองตามท้องถื่นต่าง ๆ อีกทั้งในยามศึกสงคราม มีการกวาดต้อนผู้คนจากดินแดนอื่นมาเป็นไพร่บ้านพลเมือง ผู้คนที่อาศัยในแถบตะวันตกจังหวัดเพชรบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี และนครปฐม จำนวนหนึ่งก็คือหมู่ชนจากดินแดนอื่นที่ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองมาอาศัยในถิ่นนี้ เพราะภัยสงครามในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เอง (วิระ อินพันทัง, 2544 : 59) ชาวไทดำผู้มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่แถบแคว้นสิบสองจุไทยในเวียดนามก็เป็นกลุ่มชนผู้มีการโยกย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องด้วยสงครามกวาดต้อน (รูป 3.2)

รูป 3.2 แผนที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

3.2 ประวัติศาสตร์การอพยพสู่สยาม

3.2.1. การอพยพ

จากสงครามการสู้รบแต่ละครั้ง ชาวไทดำมักถูกกวาดต้อนไปยังประเทศผู้ชนะสงคราม ในปัจจุบันมีชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลจากสงครามและความขัดแย้งของดินแดนรอบข้าง การอพยพของชาวไทดำจากดินแดนสิบสองจุไทยสู่ประเทศไทยมิได้เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว แต่ได้เกิดขึ้นหลายครั้งหลายครา โดยการอพยพที่สำคัญได้เกิดขึ้นใน 4 รัชสมัย คือ สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (โชติมา จตุรวงศ์, 2540 : 2)

ในสมัยกรุงธนบุรี อาณาจักรลาวขณะนั้น แบ่งออกเป็น 3 อาณาจักร คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ แต่ละอาณาจักรมีหัวเมืองอยู่ภายใต้อำนาจ เช่น เมืองพวน และบริเวณที่ราบสูงทรานนิงห์ (Tranninh) อยู่ภายใต้นครเวียงจันทน์ แคว้นสิบสองจุไทย และหัวเมืองฝ่ายเหนืออยู่ภายใต้การปกครองของนครหลวงพระบาง

การอพยพของไทดำเข้าสู่ประเทศไทยครั้งแรกเริ่มขึ้นเมื่อสมัยกรุงธนบุรีในปี พ.ศ.2322 ในขณะนั้นกรุงธนบุรีมีอำนาจเหนือเวียงจันทน์และหลวงพระบาง แต่เนื่องด้วยเมื่อต้นรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้านครเวียงจันทน์ได้กระทำการอันหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ 1) และเจ้าพระยาสุรสีห์พิชณวารีราช (กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) ยกกองทัพไปตีอาณาจักรล้านช้างในปี พ.ศ.2321 ต่อมาในปี พ.ศ.2533 เมื่อกองทัพสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์พิชณวารีราช ตีเมืองล้านช้างได้แล้วได้กำหนดให้กองทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทัน (หรือเมืองซ็องหงี) และเมืองม่วย ซึ่งเป็นเมืองไทดำ ตั้งอยู่ริมเขตเวียดนามทางตอนเหนือและกวาดต้อนครอบครัวไทดำลงมายังประเทศไทย พร้อมกับลาวเวียงจันทน์ (สมิตร บิติพัฒน์, 2521:4) ลาวเวียงจันทน์นั้นโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองสระบุรี ราชบุรี และจันทบุรี ส่วนไทดำนั้นโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองเพชรบุรี เนื่องจากภูมิประเทศมีป่าเขา และน้ำท่วมไม่ถึง คล้ายคลึงกับบ้านเมืองเดิมของชาวไทดำ

ชาวไทดำได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งที่ 2 ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากเจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้ยกทัพไปตีเมืองพวนและเมืองแฉ่ง พร้อมทั้งกวาดต้อนพลเมืองลาวพวนและไทดำลงมาถวายที่กรุงเทพฯ ฯ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ส่งไทดำและลาวพวนมาที่เพชรบุรี จำนวนประมาณ 4,000 คน (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2521:4) และด้วยผลจากสงคราม เช่นเดียวกับการอพยพของชาวไทดำสู่สยามในครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2369 สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์เมือง

เวียงจันทน์ก่อนการกบฏต่อสยาม จึงโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพสยามจัดกำลังทัพตอบโต้ โดยมีกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงบัญชากองทัพ เข้าตีเมืองเวียงจันทน์ และพระยาสุภาวดีคุมทัพเข้าตีเมืองจำปาศักดิ์ กองทัพสยามมีชัย เจ้าอนุวงศ์จึงอพยพหนีภัยเข้าไปในดินแดนเวียดนาม ต่อมาในปี พ.ศ.2371 เจ้าอนุวงศ์กลับเข้ามายึดเมืองเวียงจันทน์ เจ้าพระยาสุภาวดีจึงนำกองทัพสยามเข้าตีเวียงจันทน์อีกครั้ง โดยเมืองเวียงจันทน์ได้ถูกทำลายลง และผู้คนพลเมืองถูกกวาดต้อนเข้ามาในอาณาเขตสยามมากมาย (สมิทร ปิติพัฒน์, 2521:6) แต่เนื่องจากหัวเมืองต่างๆ เช่น หัวพันทั้งห้าทั้งหก และเมืองพวนอยู่ใกล้ชิดกับเวียดนาม ญวนจึงขยายอิทธิพลเข้ามายึดครองเมืองพวน กองทัพสยามร่วมกับกองทัพหลวงพระบาง จึงได้ส่งกองทัพไปปราบขับไล่ญวน พร้อมกับโจมตีเมืองแฉ่งในสิบสองจุไทย กวาดต้อนพลเมืองลาวพวนและไทดำเข้ามาในสยาม ในปี พ.ศ.2378 นับเป็นครั้งที่ 3 ของการอพยพไทดำสู่สยาม (สมทรง บุญพัฒน์, 2540: 4) หลังจากนั้นดินแดนสิบสองจุไทยได้มาขึ้นกับสยามโดยอยู่ในความดูแลของหลวงพระบาง ซึ่งกองทัพหลวงพระบางได้เข้าโจมตีหัวเมืองสิบสองจุไทยอีก ในปี พ.ศ.2379 และ 2381 และกวาดต้อนไทดำลงมาดินแดนสยามอีกครั้ง โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ชาวไทดำตั้งถิ่นฐาน ณ เมืองเพชรบุรีเช่นเดิม

การอพยพสู่สยามครั้งสำคัญครั้งสุดท้ายของชาวไทดำเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ.2407 พวกจีนฮ่อบุกเข้ามาก่อวุ่นในแถบแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง ก่อให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในแคว้นดงเกีย สิบสองจุไทยและลาวเหนือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 หัวเมืองเวียงจันทน์และหลวงพระบางถูกจีนฮ่อบุกเข้ามาโจมตี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงส่งกองทัพไปปราบฮ่อในปี พ.ศ.2421 โดยกองทัพจากหัวเมืองต่างๆร่วมกับกองทัพจากกรุงเทพฯโจมตีจนพวกฮ่อถอยร่นไป เมื่อกองทัพจากกรุงเทพฯยกทัพกลับได้นำครอบครัวลาวและไทดำอพยพเข้ามาในอาณาจักรไทยดำ (สมทรง บุญพัฒน์, 2540:4) แต่กระนั้นพวกจีนฮ่อยังคงก่อวุ่นตามหัวเมืองในเขตสิบสองจุไทยต่อไป โดยเฉพาะในเขตเมืองแฉ่งและเมืองไล ในปี พ.ศ.2428 และ 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียกกองทัพไปปราบปราม และได้นำพลเมืองไทยดำเข้ามาอยู่ในประเทศไทยอีกครั้ง (สมทรง บุญพัฒน์, 2540:4)

3.2.1 ถิ่นฐานภายหลังการอพยพ

การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของไทดำในประเทศไทยนั้นจึงสามารถสรุปได้เป็นครั้งหลักตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้ (เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2541: 10-15)

1. สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ปี พ.ศ. 2322 ไทดำถูกกำหนดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองเพชรบุรี สันนิษฐานว่าอยู่ในเขตหมู่บ้านหนองปรัง อำเภอเขาย้อย

2. สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประมาณ ปี พ.ศ. 2335 ทรงโปรดให้ไทดำไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

3. สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2371 ไทดำที่อพยพมาอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีในรัชกาลที่ 3 นี้ ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นบริเวณที่อยู่ใกล้ชายทะเล แต่เนื่องจากชาวไทดำเคยอยู่กันแต่บริเวณที่ดอนใกล้ภูเขา ดังนั้นในเวลาต่อมาจึงอพยพโยกย้ายมาอยู่บริเวณอำเภอเขาย้อย ซึ่งเป็นที่ดอนค่อนข้างแล้ง น้ำไม่ท่วม มีป่าเขาเหมือนถิ่นฐานเดิม จึงได้ตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านเรือนอยู่จนปัจจุบัน แต่ก็มีบางส่วนได้อพยพโยกย้ายต่อไปยังจังหวัดอื่นๆ เช่น นครปฐม สุพรรณบุรี ราชบุรี และบางกลุ่มขึ้นไปไกลถึงพิจิตร ส่วนบางกลุ่มลงได้ถึงชุมพรและสุราษฎร์ธานี

4. สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2421 ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายในการกวาดต้อนไทดำจากแคว้นสิบสองจุไทยและให้ไปอยู่ที่เพชรบุรีเช่นกัน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการอพยพของไทดำเข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นได้ถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเพชรบุรี จวบจนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง จึงทรงโปรดเกล้าให้ไทดำไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอื่นๆ ได้ ซึ่งปัจจุบันไทดำตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในภาคกลาง จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม แต่ยังปรากฏว่ามีไทดำอาศัยอยู่ในจังหวัดอื่นๆ เช่น สุโขทัย พิจิตร พิษณุโลก กาญจนบุรี ลพบุรี สระบุรี และเลย (โชติมา จตุรวงศ์, 2540:2)

จากประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวไทดำ จะเห็นได้ว่าด้วยผลแห่งสงคราม ชาวไทดำผู้รักอิสระเสรี และมีลักษณะเฉพาะตัวทางสังคม วัฒนธรรม อันผูกพันกับธรรมชาติของสภาพแวดล้อมและถิ่นที่ รวมไปถึงระบบเครือญาติ ได้ถูกกวาดต้อนและจำต้องอพยพจากดินแดนแม่ของตนสู่ดินแดนใหม่ เพื่อตั้งถิ่นฐาน ณ ประเทศอันมีลักษณะภูมิประเทศ ธรรมชาติ ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งแตกต่างไปจากดินแดนเดิม การอพยพของไทดำสู่ประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นได้ถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเพชรบุรี จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง จึงทรงโปรดเกล้าให้ไทดำไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอื่นๆ ได้

ชาวไทดำผู้มีความผูกพันกับถิ่นฐานและเครือญาติ เมื่อถูกกวาดต้อนอพยพสู่ดินแดนใหม่ ย่อมมีความประสงค์ที่จะกลับคืนสู่ดินแดนบ้านเกิดหลังปฏิรูปการปกครองชาวไทดำจำนวนหนึ่ง จึงได้แสดงความพยายามอพยพกลับสู่ดินแดนสิบสองจุไทย โดยเดินทางขึ้นเหนือจากเพชรบุรี แต่การอพยพนั้นอาจไปได้ไม่ถึงดินแดนเดิม ทำให้มีชาวไทดำกระจายอยู่ตามจังหวัดอื่นๆ ความผูกพันและความต้องการที่จะหวนกลับดินแดนถิ่นเกิดนั้นยังคงแสดงให้เห็น

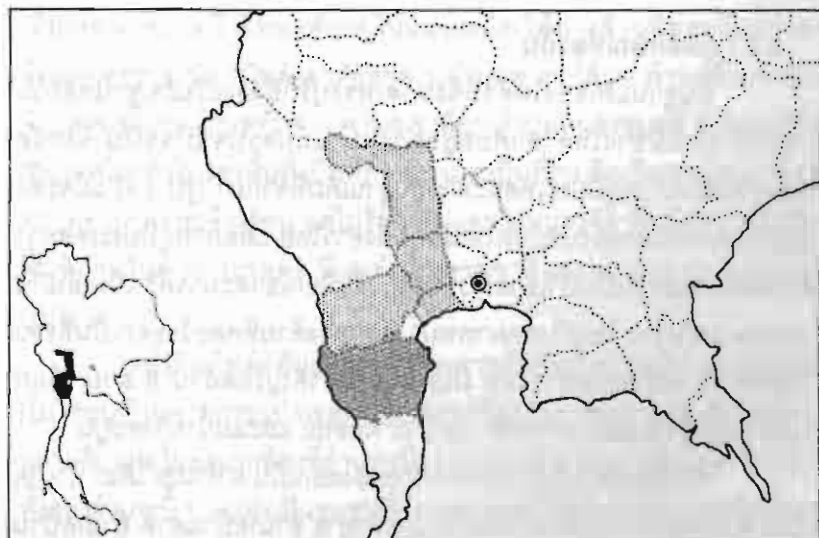
เห็นจากคำบอกทางเพื่อนำวิญญาณชาวไทดำผู้เสียชีวิตอันประกอบด้วยการเดินทาง 14 วัน และเป็นการเดินทางไปในทิศทางเพื่อกลับสู่ดินแดนสิบสองจุไทย

3.3 ภูมิลักษณะท้องถิ่น

3.3.1 ภูมิศาสตร์พื้นที่

ประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างละติจูด 16 องศา 25 ลิปดาเหนือ และลองจิจูด 101 องศา 08 ลิปดาตะวันออก มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่หลากหลายภาคเหนือประกอบด้วยเทือกเขาจำนวนมาก จุดที่สูงที่สุด คือ ดอยอินทนนท์ (2,576 เมตร) ในจังหวัดเชียงใหม่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบสูงโคราชติดกับแม่น้ำโขงทางด้านตะวันออก ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งสายน้ำไหลลงสู่อ่าวไทย ภาคตะวันตกติดเทือกเขาตะนาวศรี ภาคใต้มีจุดที่แคบลง ณ คอคอดกระแล้วขยายใหญ่เป็นคาบสมุทรมลายู ภูมิอากาศของไทยเป็นแบบเขตร้อน อากาศร้อนที่สุดในเดือนเมษายน-พฤษภาคม โดยจะมีฝนตกและเมฆมากจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม ส่วนในเดือนพฤศจิกายนถึงกลางเดือนมีนาคม อากาศแห้ง และหนาวเย็นจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือยกเว้นภาคใต้ที่มีอากาศร้อนชื้นตลอดทั้งปี

ถิ่นฐานหลักของชาวไทดำนั้นเป็นภูมิภาคย่อยทางตะวันตกของประเทศ (รูป 3.3) โดยทั่วไปยังถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของภาคกลาง (ภาคกลางเดิมที่รวมทั้งภาคตะวันตก และภาคตะวันออกด้วย) แม้ว่าจะจัดรวมอยู่ใน "ภาคตะวันตก" แต่ในภูมิภาคนี้ยังมีความหลากหลาย ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ซึ่งแตกต่างกันค่อนข้างมาก ในภาคตะวันตกนี้ มีจังหวัดต่างๆ 8 จังหวัด

รูป 3.3 แผนที่จังหวัดในภูมิภาคตะวันตกที่มีชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น

ประกอบด้วย กาญจนบุรี, นครปฐม, ประจวบคีรีขันธ์, เพชรบุรี, ราชบุรี, สมุทรสงคราม, สมุทรสาคร, และสุพรรณบุรี ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนตะวันออก อยู่ติดชายฝั่งอ่าวไทยตอนบน ได้แก่ สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร ส่วนตะวันตก ได้แก่ สุพรรณบุรี, กาญจนบุรี, ราชบุรี และนครปฐม ส่วนใต้ อยู่ติดชายฝั่งอ่าวไทยด้านตะวันออก ได้แก่ เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ พื้นที่ของภาคตะวันตกนี้ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและหุบเขาแคบ ๆ พื้นที่ที่เป็นที่ราบค่อนข้างกว้างคือบริเวณดินตะกอนรูปพัดในพื้นที่บางส่วนของจังหวัดกาญจนบุรี และที่ราบชายฝั่งของจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรี เนื่องจากทางภาคตะวันตกเป็นจังหวัดชายแดนที่ติดต่อกับพม่าจึงมีชนกลุ่มน้อย ประกอบด้วยกะเหรี่ยงมอญ และพม่า เข้ามาอาศัยปะปนอยู่ตามบริเวณที่เป็นชายแดน

อาชีพในภูมิภาคนี้ ที่สำคัญได้แก่ การทำนาและการปลูกพืชไร่ แหล่งปลูกอ้อยที่สำคัญของประเทศอยู่ในจังหวัดกาญจนบุรีและประจวบคีรีขันธ์ ส่วนการทำไร่สับปะรดทำกันมากในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์และเพชรบุรี พืชทั้งสองชนิดมีโรงงานแปรรูปคือ โรงงานน้ำตาล และโรงงานสับปะรดกระป๋อง นับว่าเป็นการกระทำที่ต่อเนื่องครบวงจรช่วยให้เศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ดีและมั่นคง การทำนาและทำสวนมีในจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรี การเลี้ยงโคนมในจังหวัดราชบุรีกำลังได้รับการส่งเสริมและขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เพราะความต้องการบริโภคโคนมในประเทศมากขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่าภาคตะวันตกมีลักษณะภูมิประเทศอานวย จึงมีเขื่อนเก็บกักน้ำผลิตกระแสไฟฟ้าขนาดใหญ่ถึงสามแห่ง คือ เขื่อนภูมิพลที่จังหวัดตาก เขื่อนศรีนครินทร์และเขื่อนเขาแหลมที่จังหวัดกาญจนบุรี นับได้ว่าเป็นภูมิภาคที่ผลิตไฟฟ้าจากพลังน้ำมากที่สุดของประเทศ นอกจากนั้นที่จังหวัดกาญจนบุรีมีการขุดพลอยที่อำเภอบ่อพลอย และมีการเจียระไนพลอยกัน แต่มีไม่มากเมื่อเทียบกับภาคตะวันออก ภาคตะวันตกมีชายฝั่งทะเลในจังหวัดเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์

3.3.1 ภูมิลักษณะท้องถิ่น

ถิ่นฐานแรกของไทดำที่จังหวัดเพชรบุรีก็ยังคงเป็นถิ่นฐานหลักในประเทศไทยที่มีชาวไทดำอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นจวบจนปัจจุบัน จังหวัดเพชรบุรีนั้นมีสภาพภูมิประเทศละม้ายถิ่นฐานเดิมที่จากมา (รูป 3.4) แม้จะตั้งอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทยติดริมฝั่งอ่าวไทย แต่สภาพภูมิประเทศทางด้านทิศตะวันตกก็เป็นป่าเขาสลับซับซ้อน มีเทือกเขาตะนาวศรี เป็นเส้นกั้นอาณาเขตระหว่าง ไทยกับสหภาพพม่า ส่วนทางด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบไปจนจรดชายฝั่งทะเลอ่าวไทย มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำเพชรบุรีเป็นแม่น้ำสายหลัก แม่น้ำบางกลอย และแม่น้ำบางตะนูน

จังหวัดเพชรบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอชะอำ อำเภอเขาย้อย อำเภอท่ายาง อำเภอบ้านลาด อำเภอบ้านแหลม อำเภอหนองหญ้าปล้อง และอำเภอแก่งกระจาน มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

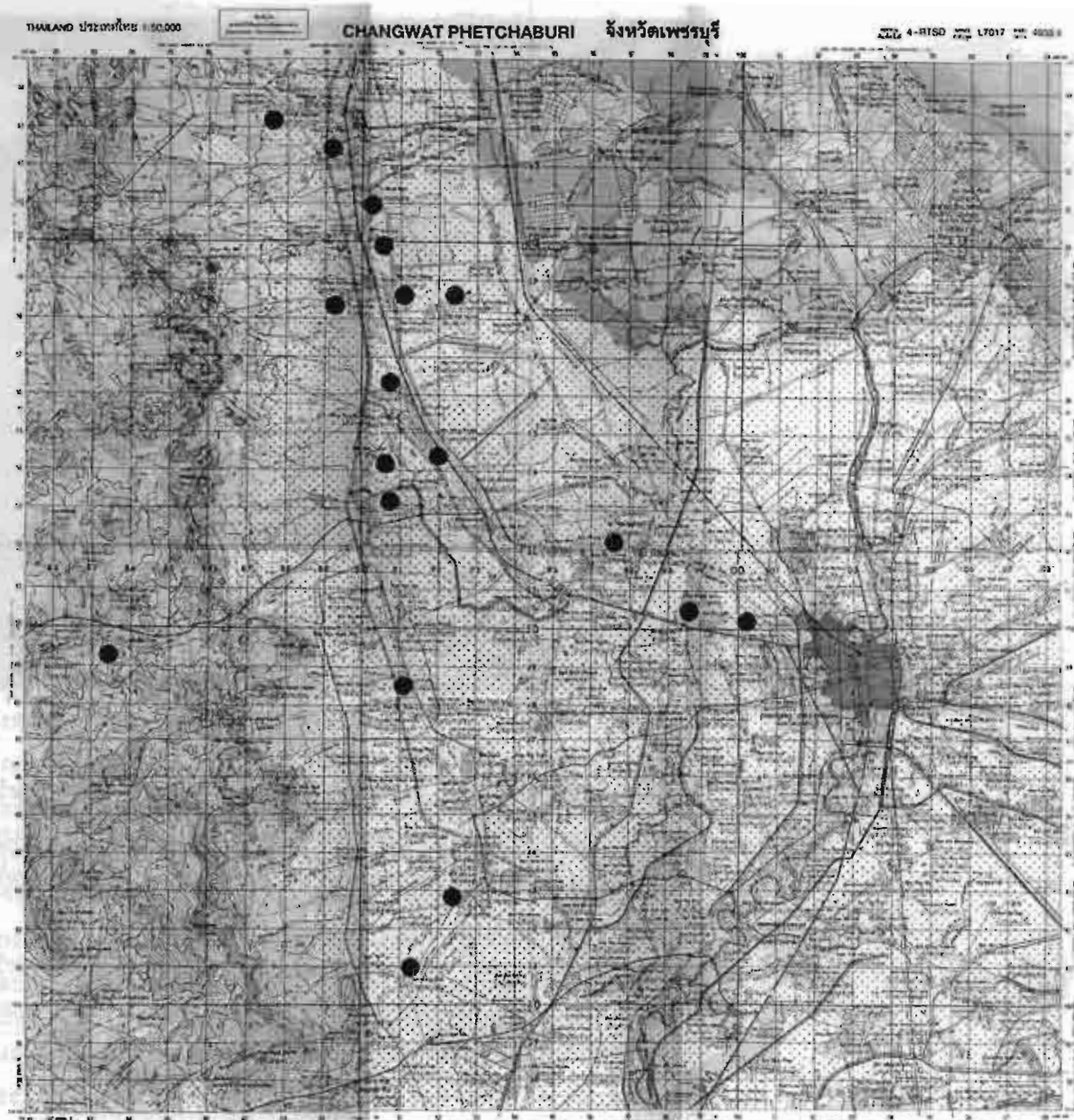

รูป 3.4 ถิ่นฐานไทดำ ตำบลห้วยท่าช้าง จังหวัดเพชรบุรี

ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดราชบุรี และจังหวัดสมุทรสงคราม ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ทิศตะวันออก จดอ่าวไทย ตั้งแต่ปากอ่าวบางตะบูนอำเภอบ้านแหลม ทิศตะวันตกจดเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับประเทศสหภาพมา

ในพื้นที่อำเภอเขาย้อยเป็นอำเภอที่มีชาวไทดำอยู่มากที่สุดในจังหวัดเพชรบุรี อำเภอเขาย้อย จัดอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำเพชรบุรีที่มีความอุดมสมบูรณ์ และพื้นที่ลาดชันขึ้นตามแนวเทือกเขาตะนาวศรี ที่ทอดตัวอยู่ในแนวเหนือ-ใต้ทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดเพชรบุรี มีชาวไทดำอาศัยอยู่ตามตำบลต่างๆ ได้แก่ ตำบลห้วยท่าช้าง ตำบลหนองปรัง ตำบลทับคาง ตำบลเขาย้อย ตำบลหนองชุมพล ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของพื้นที่ เป็นที่ราบลุ่ม และเป็นที่ราบลาดเชิงเขาบ้างเล็กน้อย สภาพอากาศค่อนข้างร้อน แต่ไม่ร้อนชื้น และไม่หนาวจัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สำหรับการเกษตร มีแหล่งน้ำธรรมชาติและจากระบบชลประทาน (รูป 3.5)

หมู่บ้านไทดำอันเกิดจากการเกาะตัวกันตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชน (ไม่ใช่หมู่บ้านตามการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่น) กระจายอยู่เป็นหย่อมๆ หลายสิบแห่ง ในละแวกท้องที่อำเภอเมืองและเขาย้อย รวมทั้งพื้นที่ต่อเนื่องของทั้งสองอำเภอนี้ บางแห่งเป็นชุมชนที่ประกอบด้วยบ้านเรือนเพียง 20-30 หลังคา ชาวไทดำเรียกว่า "บ้านก่อ" ในความหมายว่าบ้านหย่อมเล็กๆ ที่มีจำนวนเป็น 100-200 หลังคาก็มี ขณะที่บางแห่งรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านใหญ่ มีประชากรไทดำ

รูป 3.5 แผนที่จังหวัดเพชรบุรี แสดงที่ตั้งของบ้านไทดำ

ปลูกเรือนอาศัยอยู่ในแหล่งเดียวกันกว่า 500 หลังคา ดังปรากฏในหมู่บ้านแรกๆ ของการตั้งถิ่นฐานที่เพชรบุรี เช่น บ้านหนองปรัง บ้านห้วยท่าช้าง เป็นต้น

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทางสังคม ทำให้ชนหมู่น้อยกลุ่มนี้เกาะตัวกันอยู่ รวมตัวกันติด หมู่บ้านไทดำขนาดใหญ่เทียบได้กับชุมชนระดับตำบลทีเดียว กรณีเช่นนี้ไทดำก็กลายเป็นคนหมู่มากของตำบลไปโดยปริยาย ส่วนที่เป็นหมู่บ้านไม่ใหญ่โตก็มักรวมตัวอยู่เฉพาะหมูชนชาวไทดำด้วยกันในท่ามกลางหมู่บ้านชาวไทยและชนหมู่น้อยกลุ่มอื่น ทำมาหากินตามวิถีทางของตนเองอย่างสงบ แต่มีใ้เราเห็นว่าเขเหล่านั้นจะโดดเดี่ยวจากกัน ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในหมูชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะเผยให้เห็นเมื่อถึงคราวมีงานประเพณี

ช่วงสงครามนี้ ไทดำทุกผู้คนจะผละจากงานไร่งานนา แต่งกายตามแบบแผนของชนเผ่า รวมตัวกันเวียนไปชุมนุมตามหมู่บ้านหลายแห่งที่จัดงานรื่นเริงเหลื่อมวันกัน ร่วมกินดื่ม สรวลเสี เข้าวงการละเล่นพื้นบ้านอย่างสนุกสนานที่แฝงไว้ด้วยการอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามและการกระชับเกลียวความสัมพันธ์ในชนหมู่เดียวกันที่มีอยู่เดิมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

หลักแหล่งในเมืองเพชรบุรีที่ชาวไทดำเลือกตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ซึ่งไม่ได้ยึดลำนํ้าสายหลัก คือแม่น้ำเพชรบุรีในการตั้งชุมชนชนหมู่นี้ยึดห้วยน้ำลำธารอันเป็นแขนงของแม่น้ำสายหลักและหนองบึงเป็นแหล่งอิงในการอยู่อาศัย ภูมินามบางคำก็แสดงนัยยะเช่นนี้ ดังชื่อหมู่บ้านห้วยท่าช้าง แม่ประจันต์ ที่ตั้งตามชื่อลำห้วยที่ชุมชนอิงอยู่ หรือบ้านหนองปร่ง หนองชุมพล ก็บ่งบอกถึงการยึดเอาหนองน้ำเป็นที่ตั้งชุมชน เช่นเดียวกับบ้านหนองเข้ที่เลือกเอาหนองน้ำใหญ่ที่มีตัว เข้ หรือ เข้ หรือ จระเข้ ตามการเรียกขานอย่างไทย เป็นแหล่งอยู่อาศัย (โพธิ์ ศือพงษ์, 2546) ซึ่งปัจจุบันถูกบ้านเรือนและไร่นาเบียดจนเหลือสภาพเป็นหนองน้ำขนาดเล็ก ส่วนจรเข้เหลือเพียงความทรงจำที่คนรุ่นเก่าเก็บไว้เล่าให้ลูกหลานฟังเท่านั้น

ถิ่นฐานของชาวไทดำในจังหวัดนครปฐมอยู่ห่างจากแม่น้ำสายหลักซึ่งมีคนไทยและจีนตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนแล้ว (บุญล ชมภูนิช, 2531 : 11) เช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่ละแวกอำเภอกำแพงแสนและดอนตูมนั้น เป็นการจับจองบริเวณพื้นที่ป่าของผู้มาใหม่ จึงห่างไกลจากแม่น้ำลำคลอง ในจังหวัดอื่นๆ ที่ไทดำขยายขยายไปตั้งรกรากก็อยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่คล้ายไปทางเดียวกันนี้

3.4 ภูมิทัศน์ถิ่นฐาน

การเกาะกลุ่มตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กัน ย่อมก่อให้เกิดความอุ่นใจจากการช่วยกันดูแลความสงบภายในกลุ่ม มีนัยยะของการปกป้องผองภัยจากภายนอก (บุญล ชมภูนิช, 2531 : 11) โดยใช้ความรู้จักมักคุ้นกันทางเครือญาติ และการเกาะกลุ่มกันทางกายภาพของชุมชนเป็นเกราะกำบัง ย่านที่ตั้งบ้านเรือนของชาวไทดำจึงมีขอบเขตที่ชัดเจนแยกออกจากพื้นที่นาไร่ที่แผ่อณาบริเวณโดยรอบ (รูป 3.6)

อย่างไรก็ตาม ถิ่นฐานที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกเป็นหลักแหล่งเพื่ออยู่อาศัยของชาวไทดำ การเป็นเกษตรกรได้รับการสานต่อจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลังเรื่อยมาอย่างไม่ขาดสาย ทำให้สังคมไทดำส่วนใหญ่ยังคงดำรงความเป็นสังคมเกษตรกรรมดังที่เป็นมา มีการทำนาทำไร่เป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ ยังมีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะหมู เป็ด และไก่ แต่กาลเมื่อยังใช้วัวควายผ่อนแรงคนในการทำนา ชาวไทดำเลี้ยงวัวควายกันแทบทุกครัวเรือน มาในระยะหลังราว 10-20 ปีที่ผ่านมาเอง

รูป 3.6 ภาพถ่ายทางอากาศ บ้านหนองแซ่

เครื่องจักรเปียดเข้าแทนที่วัวควายอย่างสมบูรณ์ แต่ชาวไทดำหลายครัวเรือนยังคงใช้ความชำนาญเลี้ยงวัวสืบมาด้วยหญ้าที่มีอยู่ตามหัวไร่ปลายนาและฟางซึ่งเป็นของเหลือหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวและนวดเอาเมล็ดออกแล้ว หากแต่เป็นการเลี้ยงเพื่อขายเป็นวัวเนื้อเสริมอาชีพทำนาทำไร่อีกแรงหนึ่ง

ชาวไทดำนั้น ประกอบอาชีพหลักคือการทำนาข้าว ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันของชาวไทดำมาตั้งแต่ดั้งเดิม (รูป 3.7) อาชีพที่รองลงมาได้แก่ การปลูกพืชตระกูลถั่ว การทำไร่เผือก การปลูกพืชผักสวนครัว และการเลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่จะเลี้ยงแบบปล่อยให้หาอาหารกินเองตามธรรมชาติ ในการเลี้ยงสัตว์มีทั้งเลี้ยงไว้สำหรับใช้งาน และเลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายและบริโภคเช่น วัว ควาย หมู ไก่ เป็ด เป็นต้น สัตว์เลี้ยงที่สำคัญ คือ หมู แต่เดิมแทบทุกบ้านจะต้องเลี้ยงหมูไว้อย่างน้อย 1 ตัว เพื่อนำมาฆ่าในวันประกอบพิธีเสนเรือนแต่ในปัจจุบันบางครอบครัวนิยมซื้อหมูที่ฆ่าแล้วจากตลาดมาทำพิธีเพราะสะดวกสบายกว่า

อาชีพอื่นๆ ที่รองลงมาได้แก่ รับจ้าง รับราชการ เป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ รวมถึงออกไปเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และในปัจจุบันบางครอบครัวได้มีการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ การทอผ้า และการกลึงไม้ตาล ที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนด้วย

รูป 3.7 ทิวทัศน์ทุ่งนารอบบ้านหนองแซ่

ไทดำเป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ในหมู่บ้านที่น้องถือว่าเป็นพวกเดียวกัน อยู่ร่วมผืนเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่งคือ การมีบรรพบุรุษร่วมกันนั่นเอง แม้ญาติห่างๆ ก็ผูกพันสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ความเป็นญาติพี่น้องจึงเป็นเรื่องที่ไทดำให้ความสำคัญมาก ความแนบชิดกันแบบสังคมเครือญาติสะท้อนให้เห็นได้ในคำพูดที่รุนแรงที่สุดหากมีเรื่องบาดหมางกันว่า "เราไม่ใช่พี่น้องกัน เสนเรื่อนมึงไม่ต้องไป" (เรื่อง แยกรัง, 2546) พิธีเสนเรื่อนหรือเสนผีเรื่อนได้รับการยกมากล่าวถึง เพราะเป็นพิธีกรรมสำคัญของไทดำซึ่งทุกครัวเรือนจะจัดทำขึ้นทุก 3 ปี หรืออาจมากกว่านั้นตามแต่อัธยาศัย อันเป็นการรวมมวลญาติที่มีพิธีกรรมเป็นศูนย์กลางนั่นเอง

เกลียวความสัมพันธ์ในหมู่บ้านได้รับการถ่ายทอดลงสู่การตั้งบ้านเรือนอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยนิยมปลูกอยู่ใกล้ๆ กันเรียงรายต่อเนื่องกันไปทั้งชุมชน เมื่อแต่งงานฝ่ายหญิงจะย้ายเข้าไปอยู่บ้านฝ่ายชายหากมีกำลังทรัพย์ก็แยกออกไปปลูกเรือนใหม่ไม่ห่างจากเรือนพ่อแม่ มักไม่ใคร่แยกออกไปปลูกอยู่โดดๆ ตามลำพังในที่หากินของใครของมัน

ภูมิทัศน์หมู่บ้านไทดำเมื่อมองจากภายนอก มีทุ่งกว้างงามตาของไร่นาเป็นฉากหน้า โดยมีกลุ่มบ้านเรือนเรียงรายต่อเนื่องกันอยู่เหนือท้องทุ่ง แต่บ้านเรือนนั้นไม่ทอดยาวต่อเนื่อง เห็นไร่ไร่นาแทรกตัวอยู่เป็นดงไม้ร่มครึ้ม อันเป็นพรรณไม้พื้นถิ่นทั่วไปที่ขึ้นเอง และได้รับการปล่อยให้เจริญงอกงามตามธรรมชาติ อีกทั้งไม้ผลที่ปลูกไว้เพื่อกินขึ้นแซมเบียดเสียดปนเปกันไปจนเป็นดง ทำให้ย่านที่ตั้งบ้านเรือนมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมทั่วทั้งบริเวณ ติดกับทุ่งเกษตรกรรมที่ปลูกข้าวและพืชไร่ระยะดิน ทิวไม้ที่มีสุมทึบสูงต่ำตามธรรมชาติจึงครองเส้นขอบฟ้าของหมู่บ้านไทดำ มีไม้เส้นขอบฟ้าที่เกิดจากเส้นสายทางเรขาคณิตของอาคารบ้านเรือนอย่างชุมชนคนเมืองทั่วไป (รูป 3.8)

นอกเหนือจากนี้ หมู่บ้านไทดำหลายแห่งมีทิวเขาเป็นฉากหลัง บ่งบอกถึงการเจาะจงเลือกหลักแหล่งที่เชื่อมโยงกับถิ่นฐานบ้านเดิมที่สิบสองจุไทย ดังที่

ชาวไทดำแห่งบ้านห้วยท่าช้างบอกกับเราถึงเรื่องเล่าที่ได้รับฟังมาจากเฒ่ายาเจื้อ (ยา) ของเขาว่า บรรพบุรุษไทดำที่มาตั้งบ้านเรือน ณ ที่นี้เลือกเอาทำเลที่มองเห็นภูเขา "ถ้าไม่เห็นเขาไม่ยอมอยู่" (สมชาติ วงศ์เวช, 2546) ด้วยเหตุนี้เมื่อมองชุมชนไทดำบ้านห้วยท่าช้างจากด้านตะวันออกจึงเห็นทิวเขาฟากตะวันตกซึ่งอยู่ห่างออกไปไม่ไกลเป็นฉากหลัง อย่างน้อยก็ทำให้สภาพแวดล้อมที่เขาค้นเคียยังคงดำรงอยู่ในความรู้สึกไม่จาง (รูป 3.9)

สภาพแวดล้อมละม้ายเหมือนกันนี้พบได้ในหมู่บ้านไทดำอีกหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นละแวกเขาย้อย หรือเหนือขึ้นไปแถบบ้านหนองชุมพลก็มีเขาอีโก้ เขาอีบิด ตั้งตระหง่านเหนือท้องทุ่งเป็นฉากหลัง ส่วนบ้านท่าตะคร้อนั้นอยู่บนพื้นที่ราบสูงที่มีเนินเขาสลับซับซ้อนรายรอบ ชาวไทดำใช้ที่ราบเพื่อการทำนาทำไร่ (รูป 3.10) ในขณะเดียวกันก็ใช้ที่เนินหรือที่ลาดเชิงเขาปลูกแฝกคาเอาไว้เก็บเกี่ยวมาลงหลังคาเรือน (สมชาย นิลอาริ, 2541 : 42) แฝกและคาเป็นพืชตระกูลหญ้าที่มีใบคายแข็ง ขอบที่ดอง ขึ้นง่าย ทนแล้ง ไม่ต้องดูแลแต่อย่างใด ปล่อยให้เติบโตไปตามจังหวะของสายลมแสงแดดยามว่างจากงานไรร่นาก็ไปเกี่ยวเอามากองเป็นตับไว้ซ่อมเปลี่ยนหลังคาที่ผุได้เป็นอย่างดี (รูป 3.11)

รูป 3.8 ทิวทัศน์บ้านห้วยท่าช้าง

รูป 3.9 ทิวทัศน์ทุ่งนา บ้านหนองเข้

รูป 3.10 พุ่มนาล้อมรอบบ้านกวย

รูป 3.11 พุ่มนาและตงตาลบ้านกวย อันเป็นสภาพแวดล้อมที่เป็นลักษณะเฉพาะของถิ่นไทดำเพชรบุรี

ลักษณะภูมิประเทศที่ตอบรับกับวิถีการดำรงชีวิต ทำให้สังคมไทดำอยู่ได้ด้วยตนเอง ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาโลกภายนอกมากนัก เมื่อประกอบกับการมีโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็ง การตอบรับกับการพัฒนาจึงมีค่อนข้างน้อย การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างช้าๆ อันน่าจะเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ยังผลให้ชาวไทดำได้ชื่อว่าเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงธำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่นกว่าชนกลุ่มใดๆ ในภูมิภาคเดียวกัน

ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านไทดำแสดงความเป็นถิ่นฐานที่มีการตั้งรกรากมาแรมปี การเกาะกลุ่มของบ้านเรือนเป็นกระจุกอยู่ท่ามกลางท้องทุ่งนานั้นเป็นการก่อตัวและพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติโดยแท้ แตกต่างจาก

ชุมชนในระยะหลังที่มักมีเส้นทางสัญจรอันพลุกพล่านดึงดูดให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเป็นการเกาะตัวเรียงรายไปตามแนวยาวจนเกิดเป็นชุมชนที่มีลักษณะเส้นทางสายหลักผ่ากลาง หมู่บ้านไทดำนั้นไม่ใช่การตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นภายหลังการตัดเส้นทางสัญจร เครือข่ายของถนนรวมทั้งคลองชลประทานที่ตัดขึ้นภายหลังเพียงทอดแนวผ่านไปใกล้ๆ ไม่พุ่งผ่านเข้าไปภายในย่านบ้าน ถิ่นที่อยู่อาศัยของไทดำจึงยังครองความเงียบสงบและน่าอยู่เอกรุ่นที่เป็นมา (รูป 3.12)

รูป 3.12 เรือนไทดำ บ้านหนองชุมพล

บทที่ 4

บ้านไทดำในไทย

การที่ชาวไทดำอพยพเคลื่อนครัวจากบ้านเกิดที่สิบสองจุไทยมา โดยได้รับการกำหนดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยที่เมืองเพชรบุรี จนกลายเป็น รกรากแรกในสยาม นับว่าเป็นเรื่องเหมาะสมพอดีในประการที่ถิ่นฐานใหม่นี้มี สภาพภูมิประเทศละม้ายถิ่นฐานเดิมที่จากมา คือมีภูเขาผุดขึ้นให้เห็นอยู่ทั่วไป เช่น เขาวัง เขาหลวง เขาย้อย เขาอีโก้ เขาทะโมน เป็นต้น รวมทั้งภูเขาที่รายเรียง เป็นเทือกทางฟากตะวันตกอีกมากมาย โดยมีทุ่งราบกว้างใหญ่อันอุดมเอื้อต่อ การทำเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิถีทางทำมาหากินที่อยู่ในสายเลือดของมองไทดำ มานมนาน แตกต่างออกไปตรงที่เพชรบุรีมีชายฝั่งทะเลด้วย แต่ชาวไทดำเลือก ที่จะอยู่ห่างจากฝั่งทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน อันเป็นภูมิลักษณะที่คุ้นเคยมาก กว่า และได้ปักหลักอยู่อาศัยทำมาหากินอย่างผาสุกตามอัตภาพ สืบทอด พงศ์พันธุ์สร้างสรรค์ชุมชนจนมีความมั่นคงสืบมาจนทุกวันนี้เป็นเวลาสองร้อย กว่าปีมาแล้ว

การศึกษาว่าบ้านของชาวไทดำมีลักษณะเช่นไรมีองค์ประกอบ ไตที่สำคัญ และองค์ประกอบเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นในเรื่องของวัฒนธรรม ในการดำเนินชีวิตของชาวไทดำ เป็นสาระสำคัญของบทนี้ โดยศึกษาถึงรูป ลักษณะและองค์ประกอบที่พบได้ทั่วไป ในบ้านไทดำ แยกออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ ลักษณะของบ้าน (Village Form) องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types) ผังและเส้นทางสัญจรภายใน (Road Network) และประเภทของสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ภายในอาณาบริเวณรั้ว (Building Types within a House Compound) ซึ่งประมวลและวิเคราะห์จาก การสำรวจบ้านไทดำ จำนวนหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดเพชรบุรี

4.1 ลักษณะของบ้านไทดำ (Village Form)

บ้านไทดำเกิดจากการเกาะตัวกันตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชน (ไม่ใช่บ้าน ตามการแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่น) กระจายอยู่เป็นหย่อมๆ มีขนาดตั้งแต่ 20-30 หลังคาเรือนซึ่งเรียกว่า “บ้านก่อ” ไปจนถึงบ้านขนาดกลางมีขนาด ประมาณ 100-200 หลังคา และบ้านขนาดใหญ่ มีขนาดประมาณ 500 หลังคา เป็นต้น ถิ่นฐานในการตั้งบ้านมักเป็นที่ที่เอื้อต่อการทำเกษตรกรรมเป็นปัจจัย สำคัญ ลักษณะเช่นนี้ ก่อให้เกิดลักษณะที่สำคัญในทางกายภาพได้แก่ ภูมิ- ทัศน์บ้านไทดำเมื่อมองจากภายนอก มีทุ่งกว้างงามตาของไร่นาเป็นฉากหน้า ล้อมรอบกลุ่มเรือนเรียงรายต่อเนื่องกันอยู่เหนือท้องทุ่งแทรกตัวอยู่ในดงไม้ร่ม ครึ้มเป็นจุดศูนย์กลาง (รูป 4.1) และบ้านไทดำเป็นบ้านที่ยังครองความเยียบ สงบและน่าอยู่เฉกเช่นที่เป็นมา เป็นเพราะว่าเกิดตามธรรมชาติก่อนการตัด

ป.4.1 ภาพบ้านหนองเข้ ตำบลหนองปรัง
อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี มองจากถนนเลียบ
คลองชลประทาน ด้านทิศตะวันตก

เส้นทางสัญจร เครือข่ายของถนน รวมทั้งคลองชลประทาน ทำให้องค์ประกอบเหล่านี้ทอดแนวจนไปไกลๆ ไม่พ่วงผ่านเข้าไปภายในย่านบ้าน ต่างจากชุมชนในระยะหลังที่มักมีเส้นทางสัญจรอันพลุกพล่านดึงดูดให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ตัวบ้านไทดำเองมีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน บางครั้งเกิดก่อนที่ระบบการแบ่งพื้นที่การปกครองในสมัยปัจจุบันจะเกิดขึ้นส่งผลให้คนบ้านเดียวกันแต่เดิมกลายเป็นคนต่างบ้านไป เช่นที่บ้านหนองเซ่ ที่มีการแบ่งเขตการปกครองของบ้านออกเป็น บ้านหนองเซ่เหนือและบ้านหนองเซ่ใต้

นอกจากนี้เมื่อบ้านไทดำมีการขยายตัวมักจะขยายตัวภายในพื้นที่จะขยายพื้นที่ของบ้านออกไปภายนอก ตัวอย่างเช่น ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านหนองเซ่ ตำบลหนองปรือ อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ในช่วงเวลาต่างๆ แสดงให้เห็นว่า โดยสันฐานบ้านหนองเซ่มีลักษณะยาวไปในทิศเหนือ-ใต้ ล้อมรอบด้วยทุ่งนา รูปทรงและขอบเขตของบ้านมีลักษณะคงที่ ไม่มีการขยายตัวออกไปยังพื้นที่ภายนอกอย่างเด่นชัดในทิศใดทิศหนึ่ง แม้เวลาจะผ่านไปกว่า 40 ปี การขยายตัวที่มีนั้น เป็นการขยายตัวภายใน โดยการเพิ่มความหนาแน่นของกลุ่มเรือนในพื้นที่บ้าน

พ.ศ. 2496

พ.ศ. 2519

พ.ศ. 2523

พ.ศ. 2537

รูป 4.2 ภาพถ่ายทางอากาศของบ้านหนองเซ่เปรียบเทียบกัน 4 ช่วงเวลาปี พ.ศ. 2496, 2519, 2523 และ 2537

4.2 องค์ประกอบภายในบ้านหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินหลัก (Main Land-use Types)

องค์ประกอบที่สำคัญของบ้านมีอยู่ 3 อย่าง ได้แก่